

UV RAPPORT 2013:80

ARKEOLOGISK FORSKNINGSSUNDERSÖKNING 2012

Ales stenar i nytt ljus

Delprojekt 1 – gravmonument intill skeppssättningen
Skåne, Ystad kommun, Valleberga socken, Kåseberga 48:29,
fornlämning Valleberga 154

*Magnus Andersson, Annika Knarrström, Bengt Söderberg
och Björn Wallebom*

UV RAPPORT 2013:80

ARKEOLOGISK FORSKNINGSUUNDERSÖKNING 2012

Ales stenar i nytt ljus

Delprojekt 1 – gravmonument intill skeppssättningen

Skåne, Ystad kommun, Valleberga socken, Kåseberga 48:29,

fornlämning Valleberga 154

Dnr 3.1.1-00553-2012

*Magnus Andersson, Annika Knarrström, Bengt Söderberg
och Björn Wallebom*

Riksantikvarieämbetet,
Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Syd)
Odlarevägen 5
226 60 Lund
Tel.: 010-480 80 00
Fax: 010-480 82 67

e-post: uvsyd@raa.se
e-post: fornamn.efternamn@raa.se
www.arkeologiuv.se

© 2013 Riksantikvarieämbetet
UV Rapport 2013:80

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2012. Medgivande I 2012/0744.
Kartor är godkända från sekretessynpunkt för spridning.

Bildredigering Henrik Pihl

Layout Henrik Pihl

Omslag Nyfikna kor och skeppssättning. Undersökningen påbörjas. Foto: Annika Knarrström, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Tryck/utskrift Elanders Sverige AB, 2013

Undersökningens första dag. Blå himmel, nyfikna kossor, ett ruvande stenskepp i bakgrunden, förväntan i luften. Grävmaskinen hade frustat igång, satt skopan i backen och glufsats upp lite matjord, övervakad av skarpa arkeologögon. Lite längre bort, ett söksvep med metall-

detektorn. Och där pep det till – ett metallfynd gav sig tillkänna och började grävas fram. Ett par decimeter under grästorven skymtade ett gulmålat föremål, något modernt. Upp drogs ett öglespjut, ett sådant som arkeologer använder för att märka ut schakt eller anläggningar eller något annat viktigt. En bit gul tejp var fäst på spjutet. När vi vecklade ut tejpens uppdagades namnet "Märta". Förvånade utrop, glada skratt och samtidigt högtidliga känslor. Vi insåg direkt att öglespjutet hade lämnats av närmast föregående arkeolog på platsen, Professor Emerita Märta Strömberg (†), som hälsning till något framtida Ales stenar-projekt.

Det känns självklart och mycket glädjande att den aktuella undersökningen och dess resultat tillägnas minnet av Märta!

Innehåll

Summary	6
Inledning	8
Bakgrund	9
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Kåsehuvud, Kåsebergaåsen och Kåseberga	11
Skeppssättningen	11
Övriga fornlämningar på Kåsehuvud	12
Utblick – den fornlämningsrika slätten	14
Riksantikvarieämbetets geofysiska prospektering	14
Syfte och mål med provundersökningen	16
Metod och genomförande	17
Källkritiska aspekter	18
Resultat	18
Anomalins inre strukturer	22
Anomalins yttre strukturer	26
Sammanfattande resultat och tolkningsförslag	30
Kommunikationsinsatser	35
Utvärdering av undersökningen	36
Arkeologiska resultat	36
Kommunikationsinsatser	37
Referenser	38
Administrativa uppgifter	40
Bilagor	
Bilaga 1. Anläggningar	41
Bilaga 2. Fynd	42
Bilaga 3. Analysprotokoll vedartsanalys	42
Bilaga 4. Analysprotokoll ¹⁴ C-analys	43

Summary

During four days in the fall of 2012 archaeologists at the Swedish National Heritage Board, Department of Contract Archaeology (UV Syd), conducted a trial excavation close to the well-known ship setting named Ale's Stones, monumentally situated close by the sea at Kåseberga in south-east Scania.

Archaeological excavations were conducted at the shipsetting during the period 1989–2005, by Professor Emerita Märta Strömberg (†). The surroundings of the ship setting have suffered damage from prolonged cultivation, repeated renovations and military activities. However, a series of radiocarbon analyses and comparisons with similar large ship settings show that Ales Stone's was erected during the Late Iron Age (400–1050 AD). Moreover, observations and finds indicate that the ship setting was built at an Iron Age grave field. Furthermore, stray finds and a radiocarbon dating indicate activities in the close surroundings during the Neolithic and Bronze Age.

The choice of the object for excavation was based on the results of a geophysical prospection carried out by the National Heritage Board, Department of Contract Archaeology (UV Teknik) in 2006. The measurement data showed an anomaly in the form of a circular structure with a rectangular structure in the centre. The structure as a whole bear a resemblance to an excavated grave monument in nearby Skogsdala, with remains of an Early Neolithic long dolmen covered with Bronze Age burial mounds encircled by kerbstones.

The prospect of a dolmen situated so close to Ale's Stones was considered most interesting, not least in relation to Märta Strömbergs hypothesis, that some of the boulders of the ship setting had been recycled, i.e. taken from older monuments in the area. The hypothesis came up in connection with the discovery of cup-marks situated at different parts of certain boulders; at the base, on both sides and on the top. Cup-marks are often found on boulders in dolmens and passage graves.

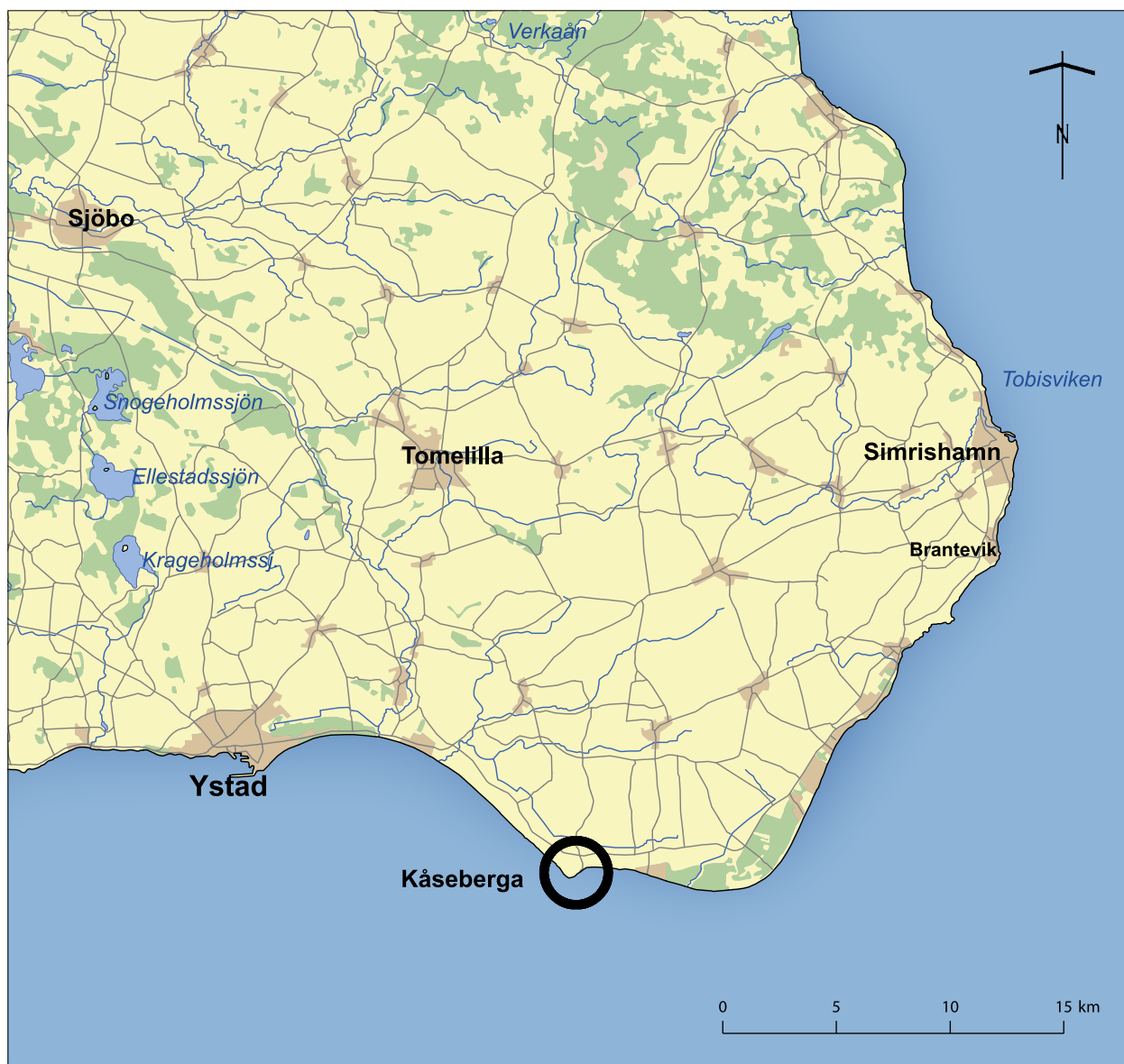
A 60 meters long and 2,5 meters wide trench was excavated through the anomaly and its central parts where a minor extension also was dug. The internal structure of the anomaly corresponded with impressions of removed boulders and layers with stones. The archaeological features are interpreted as the remains of a long dolmen, measuring approximately 22×10 meters. This interpretation is based on how ploughed-out dolmens use to appear in archaeological records. During recent years a large number of ploughed-out dolmens have been excavated by UV Syd and other archaeological institutions.

The outer structure of the anomaly corresponded with a ditch-like structure in the southern part. A similar structure could not be discerned in the north, where a layer of stones in different sizes emerged. The outer structure appear too vague compared to the inner structure, and the question of functions remain open.

The finds were sparse and consisted of some worked flint. A flake scraper was found in the ditch-like structure to the south. Charcoal from one of the boulder impressions in the internal structure was analyzed. The sample was radiocarbon dated to 3996±32 BP (2580–2460 cal. BC), corresponding to the Middle Neolithic Phase B. The sample is considered to be secondary, and to reflect later activities in the surroundings of the dolmen.

The results of the excavation show that a long dolmen was built at the site long before the boulders in the shipsetting were erected. It is easy to imagine that boulders with suitable dimensions were reused in the shipsetting. Based on the acquired data it is now possible to plan an excavation involving the anomaly in its entirety.

The excavation was generously supported by the Anders Althin foundation and UV Syd.

Figur 1. Platsen för undersökningen markerad på utsnitt ur Översiktskartan, Skåne län. Skala 1:300 000.

Inledning

Under perioden 12–15 oktober 2012 utförde undertecknade en arkeologisk forskningsundersökning på fastigheten Kåseberga 48:29 i Valleberga socken, sydöstra Skåne (fig. 1). Undersökningen utfördes i nära anslutning till fornlämning 20:1, skeppssättningen känd som *Ales stenar*, på platsen för den nu registrerade fornlämning 154 (fig. 2).

Undersökningen utfördes efter beslut av kulturmiljöenheten vid Länsstyrelsen i Skåne län 2012-07-31 med dnr 431-17450-12. Tillstånd inhämtades även av naturvårdsenheten vid Länsstyrelsen i Skåne län (2012-10-09 med dnr 521-7903-2012) samt markägaren, Riksantikvarieämbetets fastighetsavdelning (2012-02-24 med dnr 200-779-2012).

Fält- och rapportarbete har utförts av Magnus Andersson, Annika Knarrström, Bengt Söderberg och Björn Wallebom, samtliga verksamma vid Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Undersökningen utfördes inom ramen för projektet *Ales stenar i nytt ljus* och möjliggjordes genom generöst bidrag från Anders Althins stiftelse och stöd av Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Bakgrund

Projektiden *Ales stenar i nytt ljus* växte fram under arbetet med ett fördjupat kunskapsunderlag för Ales stenar (Söderberg m fl. 2012). Underlaget beställdes av Länsstyrelsen i Skåne län och i direktivet (lstn beslut 2006-06-02) angavs bland annat att:

En utvärdering av det framtagna materialet skall göras. Den skall också lyfta fram målsättningar och problemområden som behöver belysas ytterligare (framtida forskningsinsatser).

En av de insatser som vi förordade bestod i att följa upp resultatet av en geofysisk prospektering, som utfördes år 2006, genom provundersökning. Ett stycke nordost om Ales stenar observerades en anomali i mätdata från georadar och magnetometer. Den utgjordes av en cirkelrund struktur, och centralt i denna avtecknade sig en rektangulär struktur (Trinks m fl. 2012).

Anomalin uppvisar strukturella likheter med dösen vid Skogsdalagården utanför Stora Köpinge, halvannan mil från Kåseberga. Hypotesen att anomalin indikerade platsen för ett förhistoriskt monument framstod som särskilt intressant sett i ljuset av Märta Strömbergs idé, att vissa av blocken kan ha hämtats från megalitgravar och återanvänts i skeppssättningen (Strömberg 2003, 2004).

Att pröva dessa observationer och idéer framstod därför som angeläget. I en ansökan till Anders Althins stiftelse om medel till undersökningen formulerades mer övergripande syften med projektet:

- Att uppnå kunskap om platsbruk, monumental gestaltning och naturlig förändring av miljön på Kåsehuvud i ett långt tidsperspektiv och relatera den till mer övergripande sociala sammanhang.
- Att åter synliggöra arkeologin på plats genom att bedriva forskning och förmedla kunskap om Sveriges mest besökta fornlämningsmiljö.

Topografi och fornlämningsmiljö

Skeppssättningen Ales stenar på Kåsehuvud i sydöstra Skåne är Sveriges största bevarade skeppssättning och ett populärt besöksmål. Enligt Tillväxtverkets statistik besöks platsen årligen av omkring 750 000 personer. Sommartid syns en ständig ström av människor ta sig upp till Kåsehuvud

för att njuta av utsikten vid skeppssättningen som är belägen på en höjd av cirka 37 meter över havet, ett femtiotal meter från rasbranten ned mot strandbrinken.

Kåsehuvud, Kåsebergaåsen och Kåseberga

Kåsehuvud skjuter ut i havet vid tätorten Kåseberga och utgör en cirka 40 hektar stor, relativt plan platå med rasbranter ned mot havet i väster och sydost. Mot norr, inåt landet, sluttar terrängen mjukare ned mot åkerstycken och bebyggelse.

Platåns geologiska uppbyggnad kan studeras i rasbranterna mot havet. Underst finns mer än fem meter tjocka lager med stenigt grus. Dessa överlagras av 10–15 meter mo, sand och grus som i sin tur överlagras av en lerig, kalkrik morän, med en mäktighet som varierar från en till fyra meter. Moränen är ställvis täckt av flygsand som lokalt kan uppgå till ett djup av flera meter (Daniel 1986).

Kåsehuvud är en topografiskt väl avgränsad del av Kåsebergaåsen som följer kusten från Kabusafältet i väster till Sandhammaren i öster utmed 12–13 kilometer. Kåsehuvud ligger ungefär halvvägs på denna sträcka och är, liksom åsen i stort, en utsatt miljö med erosion av både överyta och slänten mot havssidan (Hågerud m fl. 2005).

Fiskeläget Kåseberga nedanför Kåsehuvud omnämns första gången år 1537. På den idag delvis åter bebyggda strandremsan invid branten, ungefär vid hamnen, har husgrunder med datering till 1600-talet undersökts (fornlämning 35: Jacobsson 1979). Efter en storm på 1740-talet flyttades bebyggelsen till det nuvarande skyddade läget, upp mot backen. Hamnen byggdes i etapper under 1880-talet (Wikborg 2002). Mer generellt kan sägas att topografin och anläggandet av fiskeläget visar på att området vid Kåsehuvud har erbjudit relativt gynnsamma förutsättningar för en naturhamn på en utsatt kuststräcka.

Skeppssättningen

Den cirka 70 meter långa och 19 meter breda skeppssättningen på Kåsehuvud består i dag av 59 stenblock. Medan blocken i de båda relingarna är flyttblock av urberg, främst graniter, så utgörs de fyra blocken i mittlinjen av kvartsitisk sandsten (Bergström m fl. 1988). Stenskeppet är orienterat i riktning sydost – nordväst, det vill säga i samma riktning som kustlinjen och Kåsebergaåsen. Hasse Alfredsson påpekade i boken "Bästa vägen till Muckle Flugga" (1975) att skeppssättningen är orienterad i enlighet med solståndet. Denna observation har lett till omfattande diskussioner som dock inte ska relateras i detta sammanhang.

I arkeologisk terminologi sorterar Ales stenar under en brett definierad typ av fornlämning – stensättningar med spetsoval form – vilka benämns skeppssättningar. Denna fornlämningskategori inrymmer en mindre grupp av "monumentala skeppssättningar", vilken Ales stenar räknas till. Med benämningen avses skeppssättningar av stora, resta stenar med en total längd

av minst 40 meter. Fyrtiometersgränsen är satt dels utifrån monumentaliteten i sig, dels för att stora skeppssättningar inte är så entydigt knutna till gravar som de mindre är (jfr Capelle 1986).

Ales stenar var från 1980-talets slut fram till 2005 föremål för årliga arkeologiska undersökningar inom ramen för professor Märta Strömbergs projekt "Ales stenar och Käsebergaåsen", fortsättningsvis kallat för Aleprojektet (för sammanställning av undersökningar, forskningshistorik etc., se Söderberg m fl. 2012). De ¹⁴C-dateringar som gjordes inom ramen för projektet visar på en datering av skeppssättningen till yngre järnålder (400–1050 e. Kr.). De monumentala skeppssättningarna i Danmark och Skåne har specialstuderats av Felix Vestergaard, som visar att de i Danmark uppfördes under perioden cirka 900–970 e. Kr. Eftersom dateringsunderlaget genomgående är sämre för de skånska skeppssättningarna menar han att dessa möjligen kan vara något äldre (Vestergaard 2007).

En alternativ datering av Ales stenar till bronsålder har föreslagits, bland annat av Märta Strömberg själv, i ett tidigt skede av Aleprojektet (Strömberg 1990). Under projektets gång ändrade Strömberg emellertid uppfattning. Anledningarna var flera. De nämnda ¹⁴C-dateringarna var en orsak, liksom upptäckten av skålgropar på flera av relingstenarna. Inledningsvis sågs förekomsten av skålgropar som en indikation på att monumentet kunde härröra från bronsåldern, men när man grävde ut invid några av blocken, fann man skålgropar helt nära basen på flera block. Upptäckten att skålgropar fanns på vitt skilda delar av stenblocken ledde till idén att stenblock från äldre monument hade använts vid konstruktionen av skeppssättningen och ställts upp utan hänsyn till skålgroparnas placering. Skålgropar förekommer till exempel ofta på stenblock i dösar och gånggrifter (Strömberg 2003, 2004). Närmaste exempel finns i Löderups socken, där skålgropar förekommer på block i två av de fyra kända megalitgravarna (Strömberg 1971). Även den närbelägna "Trollasten" i Stora Köpinge socken kan nämnas i detta sammanhang (Strömberg 1968).

Det kan också vara lämpligt att tillägga att Ales stenar har restaurerats vid två tillfällen under 1900-talet. Stenar har rubbats och rests, men ett betydande antal står orörda (jfr Söderberg m fl. 2012:24 ff).

Övriga fornlämningar på Käsehuvud

Dagens besökare på Käsehuvud invaggas lätt i föreställningen att skeppssättningen "alltid" har stått i ensamt majestät på platsen. Av äldre beskrivningar och observationer framgår emellertid att så inte har varit fallet.

Under 1700- och 1800-talen avbildar och beskriver flera besökare resta stenar eller skeppssättningar invid Ales stenar. Dessa hade tagits bort före 1916, då den första restaureringen av Ales stenar genomfördes. Ett femtiotal meter norr om Ales stenar grävde man emellertid ned en bautasten så sent som 1950 (fornlämning 34:1). Det finns fler uppgifter om att ytterligare stenblock har funnits i närmiljön, dock utan säkra lägesangivelser.

I samband med restaureringen 1916 skriver Otto Rydbeck att man påträffade "en stensättning och i denna en mycket stor sten" vid grävning

sex till sju meter ostsydost om skeppssättningens sydöstra hörnsten. Rester av stensättningen observerades även vid restaureringen 1956 och blev senare föremål för undersökning inom ramen för Aleprojektet, då träkol från den nu mycket illa medfarna stensättningen ¹⁴C-daterades till perioden vendeltid – tidig vikingatid (560–890 kal. e. Kr.) (Söderberg m fl. 2012, bilaga 6 samt s. 51 och 84f).

Det ligger nära till hands att sätta dessa försvunna lämningar i samband med några fynd som framkommit vid undersökningarna av skeppssättningen. De utgörs av ett keramikkräsl som innehöll träkol och matskorpa samt sparsamt med brända ben av människa. Träkolet ¹⁴C-daterades till intervallet yngre romersk järnålder–tidig vendeltid (250–660 kal e. Kr.). En liten mängd brända ben framkom även invid ett av blocken, tillsammans med träkol som daterades till senare delen av nämnda tidsintervall (a.a.: 51f) Vid en nyligen utförd inventering av fyndmaterialet från Ales stenar och Kåsehuvud har dessutom en glaspärkla med preliminär datering till yngre järnålder upptäckts. Pärklan framkom vid grävning 5,4 meter norr om blocket N15 som är beläget ungefär mitt i den norra relingen (LUHM, arkivet).

Eftersom området kring Ales stenar ligger i vall har förutsättningarna för fältinventeringar i detta område varit begränsade. Några äldre lösfynd utan närmare lägesangivelse ska emellertid ha framkommit i området. Det rör sig om bronsföremål i form av en rakkniv, en holkyxa, och en halsring. Bland flintföremålen finns bland annat en häleggad flintyxa, med datering till mellaneneolitikum B, och senneolitiska pilspetsar. Vid inventeringar inom ramen för Aleprojektet framkom ett fragment av en förmodad flintdolk och en bladformig pilspets (Söderberg m fl. 2012, bilaga 5). En ¹⁴C-datering finns också som visar på aktiviteter under tidig- till mellaneneolitikum (Strömberg 2003:84f; se även under rubriken ”Sammanfattande resultat...” i denna rapport).

Vidare har jordbrukaren berättat att härdar har plöjts upp i området norr om Ales stenar (a.a.). Viss information finns också genom de tämligen fåtaliga schakt som Aleprojektet lät gräva utanför skeppssättningen (LUHM, arkivet), samt år 2011, av en grupp arkeologistudenter från ett polskt universitet (Duczko 2011; Mörner 2011). Dessa undersökningar har genererat en del fynd av bearbetad flinta.

Utöver skeppssättningen finns idag inga synliga fornlämningar på Kåsehuvud, bortsett från kulturlager som har exponerats i rasbranterna (fornlämning 152). Ytterligare några under mark dolda fornlämningar i form av ”boplatser” har registrerats (fornlämning 50:1, 52:1 och 151:1). Till grund för registreringarna ligger nämnda inventeringar inom Aleprojektet, på odlad mark i de norra och västra delarna av platån (Strömberg 1990). Utifrån fyndmaterialet menade Märta Strömberg att stenåldersaktiviteterna i detta område härrör från flera perioder men framstår som mest omfattande under mellaneneolitikum. Strömberg betraktade snarast lämningarna som mer eller mindre tillfälliga eller regelbundet utnyttjade i förhållande till permanenta bosättningar på den angränsande slätten. Mer generellt sattes fynden i samband med resursutnyttjande av åsen och föreslogs även spegla åsen som ett kommunikationsstråk (Strömberg 1990, 1994, 2004).

Utblick – den fornlämningsrika slätten

Den angränsande slätten i norr är fulläkersbygd, vilket innebär att de synliga förhistoriska lämningarna är tämligen få. Vissa monumentala lämningar har bevarats helt eller delvis, främst den yngre stenålderns megalitgravar, bronsålderns gravhögar och rester efter järnåldersgravfält med resta stenar, samt runstenar.

Bronsåldern framhålls ibland som en särskilt rik period i Valleberga socken, där undersökningar av gravhögar har gett rika fynd. Ett rikt depåfynd har framkommit vid Mare kärr på den norra sidan av Käsebergaåsen, drygt en kilometer från Ales stenar. Tio bronsyxor ingår i depån som dateras till äldre bronsålder, period II (Strömberg 1990).

Men de synliga monumenten och det anförda depåfyndet är bara toppen av ett isberg. Märta Strömbergs undersökningar inom ramen för Hagestadsprojektet visar att det finns många bosättningar och omfattande fyndmaterial från alla förhistoriska perioder i de angränsande socknarna Ingelstorp, Valleberga och Löderup (Strömberg 1980). Ser vi till bygden närmare Ystad så ger Ystadprojektet en likartad bild vad gäller kustslätten kring Stora Köpinge i nordväst (Larsson m fl. 1992).

Riksantikvarieämbetets geofysiska prospektering

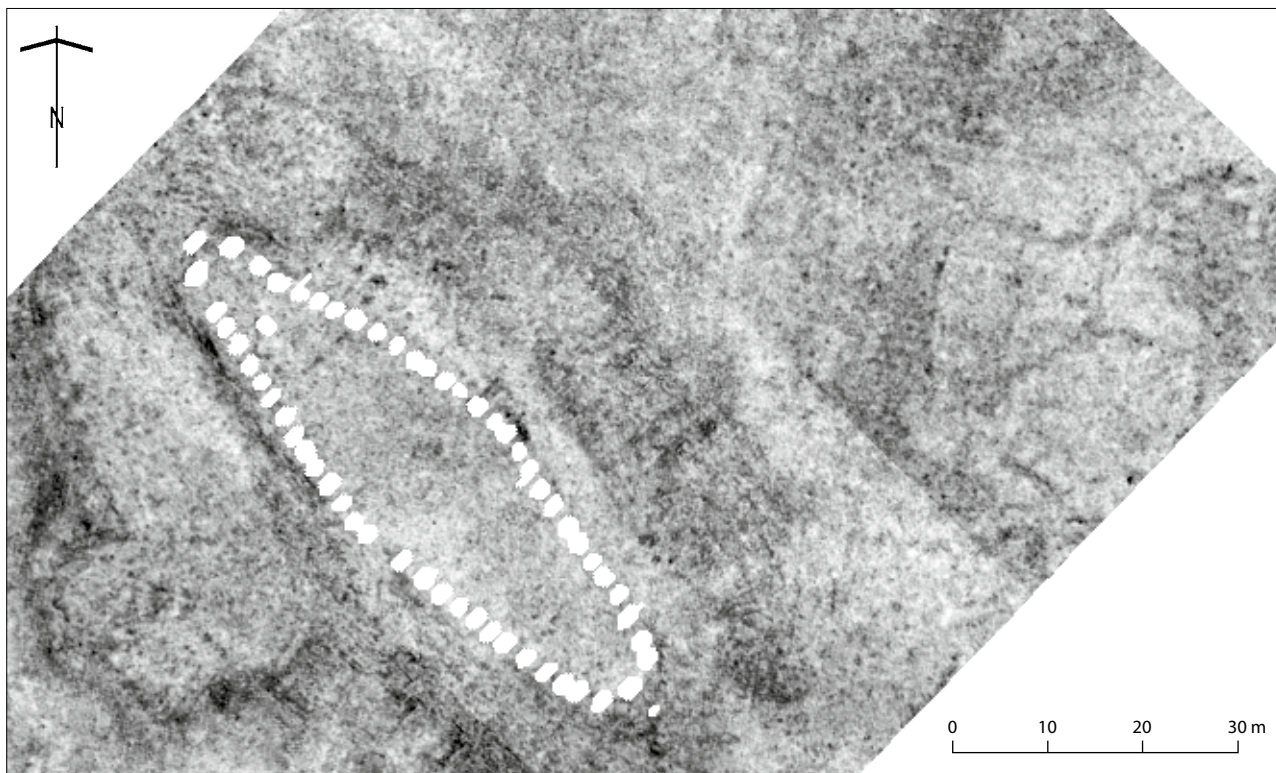
Den geofysiska prospektering som Riksantikvarieämbetet UV Teknik utförde vid Ales stenar år 2006 gav flera intressanta resultat (Trinks m fl. 2012). Spår efter 1900-talets ingrepp, i form av exempelvis skyddsrum, stolpar och ledning tillhöriga en luftövervakningsstation som uppfördes i skeppssättningen under krigsåren, framträdde tydligt. Till denna kategori kunde man också föra ett område som breder ut sig 15–30 meter utanför och runt om skeppssättningen, vilket markerar de utschaktningar som skedde vid restaureringen 1956, dessvärre utan egentlig arkeologisk dokumentation.

Det framstod därför som en överraskning att RAÄ UV Teknik omedelbart nordost om skeppssättningen identifierade avtrycket efter en cirka 39×11 meter stor skeppssättning: ”Vad som troligen avtecknar sig i data är groparna där stenarna har stått samt eventuella fundament till de resta stenarna” (a.a.:22). Avtrycket har liknande proportioner som Ales stenar, är orienterat i samma riktning och överensstämmer dessutom med äldre uppgifter (se föregående avsnitt). Vidare observerades två runda anomalier som mäter cirka sex meter i diameter och är belägna på ömse sidor om skeppssättningens för, i nordväst. Dessa föreslås vara spår efter borttagna gravhögar (a.a.: 23). En alternativ möjlighet är att de utgör rester efter stensättningar av liknande art som den Rydbeck beskrev 1916 (se ovan).

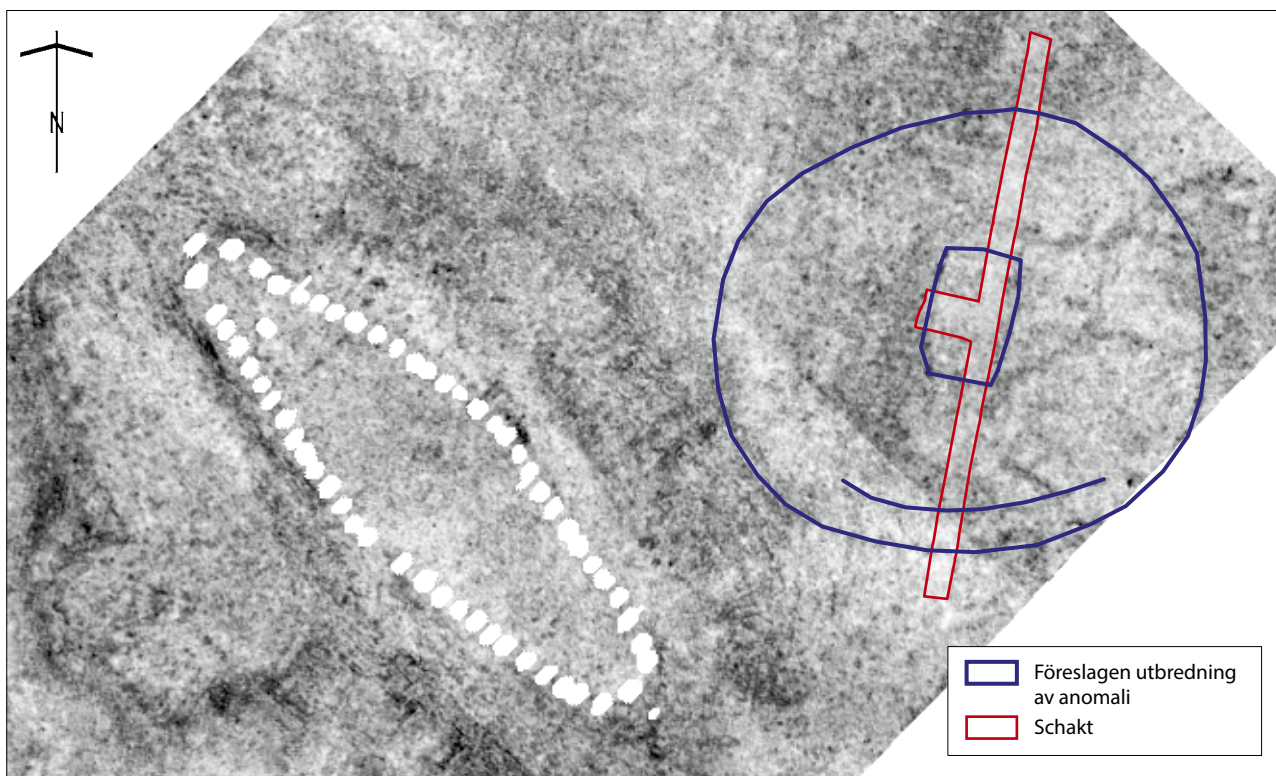
Men framför allt iaktogs ”en svag, cirkelformad anomali med en diameter om cirka 50 meter” (fig. 3 och 4). Cirkeln beskrivs som ”dubbel i dess södra kant, och i dess mitt syns en ungefär 14×7,5 meter stor rektangulär struktur” (a.a.:23).

Vid tolkningen av den cirkelformade anomalin jämfördes den med Skogsdaladösen som är belägen halvannan mil från Käseberga (fig. 5). Denna

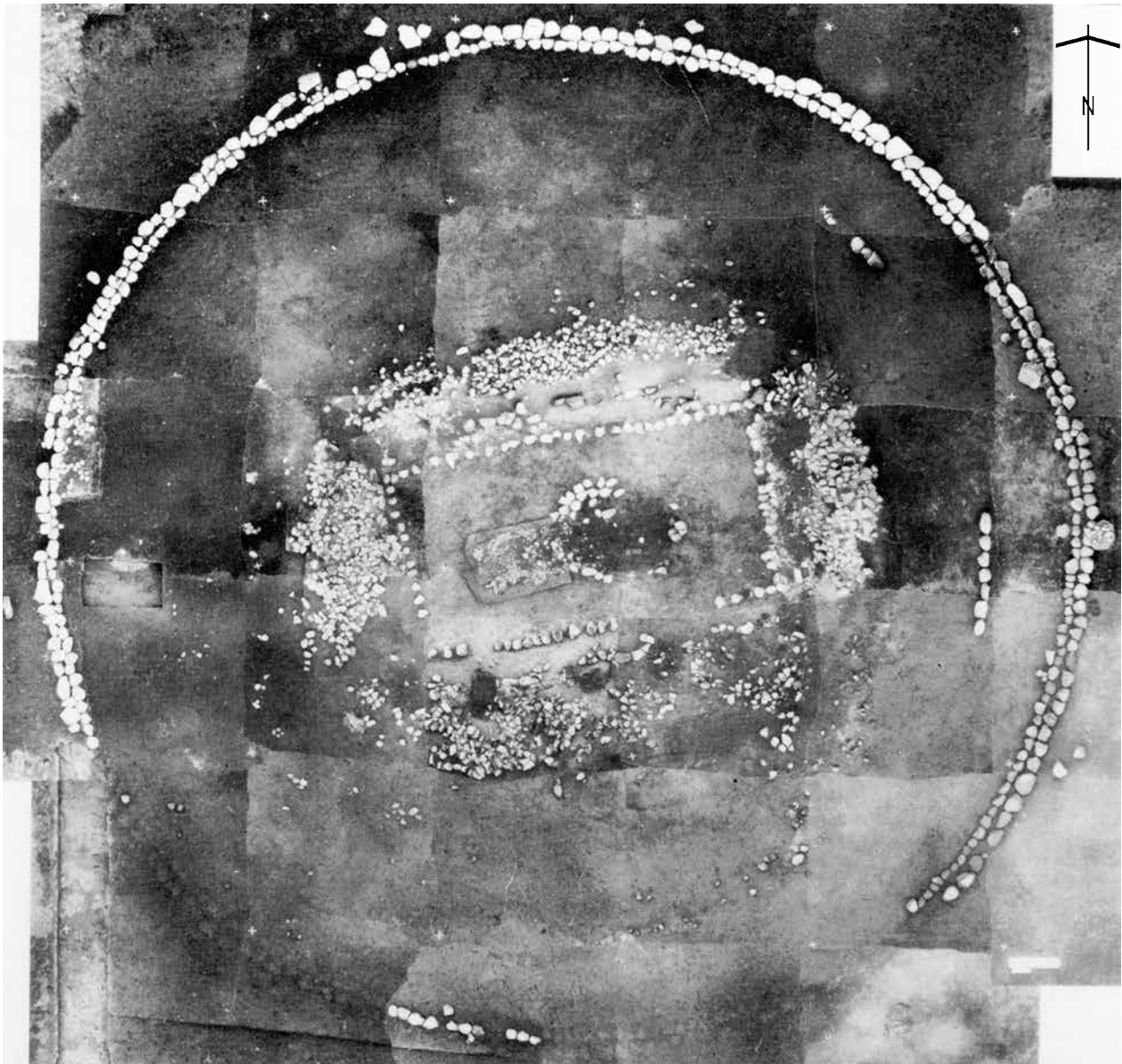

Figur 3. Ales stenar med omfattningen av georadarundersökningen (Efter Trinks m.fl. 2012).

Figur 4. Samma bild som ovan med anomalin markerad samt förhållandet till schaktet för den här aktuella undersökningen.

Figur 5. Fotomontage över den neolitiska långdösen och bronsåldershögen vid Skogsdala (Efter Jacobsson 1986:89, fig. 4).

undersöktes på 1970-talet och visade sig vara ett gravmonument med en mycket lång historia. Under yngre stenålder uppfördes en långdös vilken under bronsåldern byggdes på vid flera tillfällen, då högar med kantkedjor uppfördes över stortensgraven (Jacobsson 1986).

Syfte och mål med provundersökningen

Genomgången ovan visar att platsen för Ales stenar har varit i bruk under flera tusen år. I aktuell forskning kring monumentala skeppssättningar betonas ofta att de miljöer som skeppssättningarna ingår i präglas av komplexitet. Det finns i flera fall gravfält, runstenar och äldre monument i dessa miljöer, som dessutom ofta kan knytas till kommunikationsstråk (Vestergaard 2008). Vad gäller Ales stenar visar dateringsunderlaget att såväl det

befintliga stenskeppet som de mer eller mindre fragmentariska strukturerna i dess direkta närhet ska dateras till yngre järnålder. Även om gravar inte direkt kan knytas till monumentala skeppssättningar så är dessa i flera fall belägna på järnåldersgravfält (Vestergaard 2007). I fråga om Ales stenar finns utöver järnålderslämningarna ett antal fynd och iakttagelser som vittnar om aktiviteter i närområdet under yngre stenålder och bronsålder.

I undersökningsplanen som upprättades betonades att de fragmentariska fynd och rester efter förmodade gravar som hittills har observerats i anslutning till skeppssättningen, endast ger antydningar om hur platsen varit gestaltad och vilka aktiviteter som ägt rum. I mätdata från den geofysiska prospekteringen 2006 kunde dessutom nya strukturer observeras, däribland den cirkelrunda anomalin.

Sammantaget tolkas materialet så, att platsen har varit monumentalt gestaltad under lång tid, och att vissa av de stenblock som idag ingår i Ales stenar kan ha hämtats från äldre monument i närmiljön.

Provundersökningen motiverades med att kunskapen om fornlämningsmiljön kring skeppssättningen främst grundats på fragmentariska fynd, äldre uppgifter och geofysisk mätdata, medan explicita arkeologiska data i stor utsträckning saknas. Att följa upp prospekteringen med en arkeologisk undersökning framstår som angeläget inte minst i ett förmedlingsperspektiv, med tanke på fornlämningens unika värde som besöksmål.

Det primära syftet med provundersökningen var därför att kontrollera den cirkelformade anomali som observerades vid den geofysiska prospekteringen 2006 och eventuellt kan vara spåren efter tidigare gravmonument på platsen. Målet var att:

- Styrka att anomalin motsvaras av konkreta, tolkningsbara arkeologiska lämningar.
- Ta fram initiala data rörande datering, konstruktion, bruk och dekonstruktion.
- Göra en bedömning av bevaringsförhållanden.
- Ta fram ett fullgott underlag inför eventuella fortsatta undersökningar.
- Vidga perspektiven på Ales stenar i frågor om platsbruk, långa tidsperspektiv samt landskap.

Metod och genomförande

Den arkeologiska undersökningen skedde på forskningsbasis. Genomförandet förlades till tidig höst då ett fuktigare klimat ger bättre förutsättningar för goda observationer i sandiga miljöer. Då Ales stenar attraherar många besökare under sommarmånaderna framstod det också som en väl vald tidpunkt i detta perspektiv (se "Kommunikationsinsatser").

Vid undersökningen togs ett sammanhängande schakt upp med grävmaskin. Placeringen av schaktet utgick dels från anomalin som den framträdde på georadarundersökningens djupskivor, dels från tidigare erfarenheter från undersökningar av neolitiska megalitgravar och bronsåldershögar.

Schaktet placerades längs en stipulerad central linje genom anomalin för att åstadkomma en sammanhängande sektion. I anomalins mitt gjordes en utvidgning för att täcka in strukturella element i den förmodade inre gravkonstruktionen.

Matjordsavbaning skedde skiktvis. Påträffade anläggningar och strukturer rensades fram för hand. Schaktet, samtliga arkeologiska objekt, fynd och prover dokumenterades genom inmätning med RTK GPS och beskrivningar. För att få underlag för tolkningar och ta fram fynd- och provtagningsmaterial undersöktes ett antal anläggningar. Sektioner ritades för hand i skala 1:20. Övriga anläggningar preliminärtolkades. Ett urval anläggningar och strukturer samt landskap och miljö fotograferades digitalt.

I samband med undersökningen användes även metalldetektor, av märket *Whites/Minelab*. Metalldetektering utfördes främst vid schaktningen och med riktade insatser mot anläggningarna. Daterande eller på annat sätt intressanta fynd i matjorden mättes in och togs tillvara.

Mätdata och information registrerades i fältdokumentationssystemet *Intrasis* och analyserades vidare i *Intrasis Analysis* och *ArcMap*. Analogt och digitalt dokumentationsmaterial kommer att arkiveras på ATA i Stockholm. Fältarbetet dokumenterades även på film av dokumentärfilmbolaget bringit-toLife (www.bringitolife.com).

Källkritiska aspekter

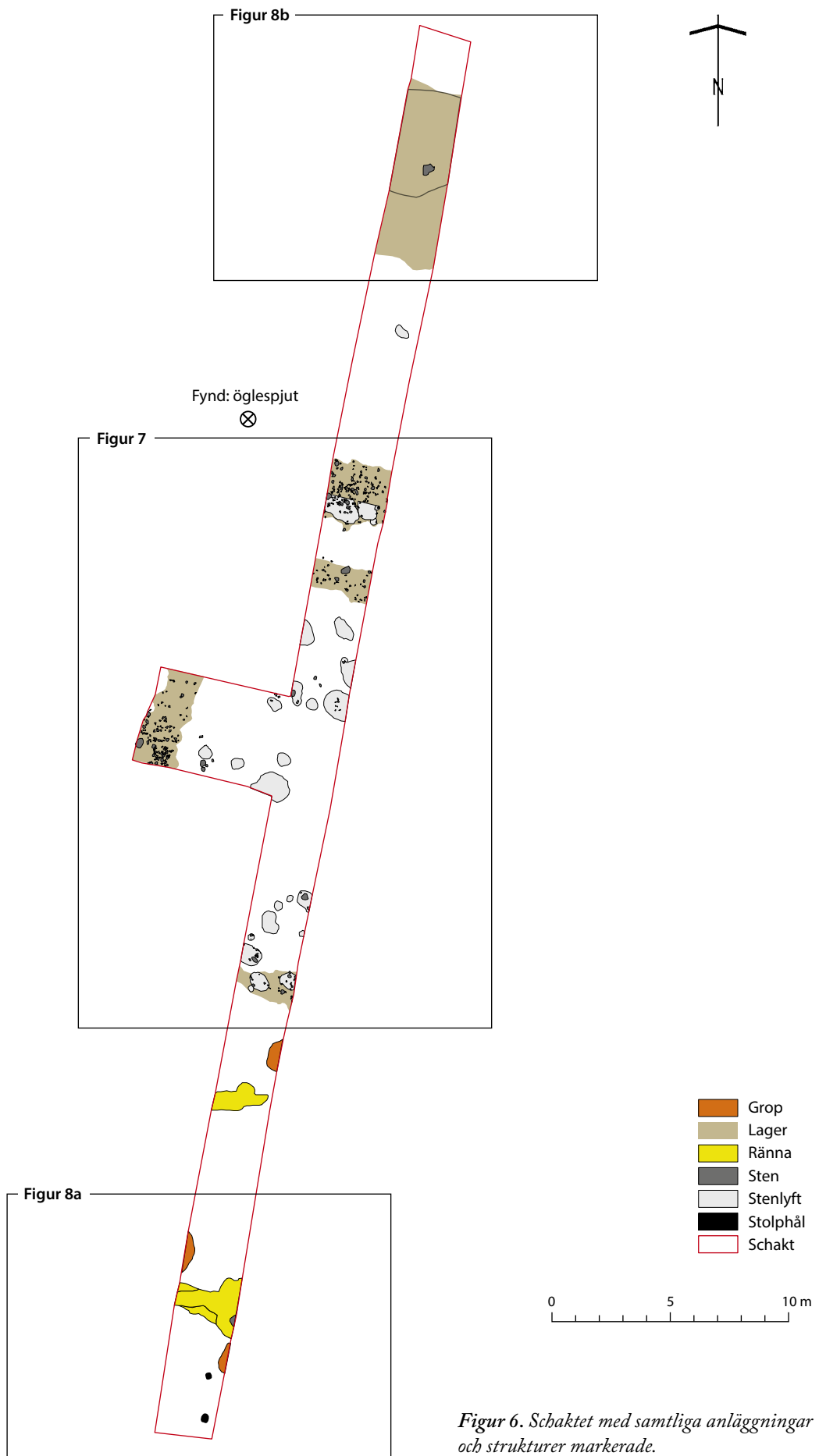
Undersökningen påverkades av instabila väderleksförhållanden. De två första dagarnas solsken försvårade i någon mån identifiering av anläggningarnas utbredning och avgränsning. De sista dagarna övergick regnskurarna vid några tillfällen till skyfall, och sista dagen fick undersökningen avbrytas i förtid. Rensade och delvis grävda anläggningar suddades ut och vattenfylldes, varvid dokumentationen försvårades. Merarbetet och det faktum att arbetet fick brytas i förtid innebar att vissa strukturer inte kunde dokumenteras och undersökas i önskvärd omfattning. Detta gällde bland annat anomalins yttre struktur i norr.

Resultat

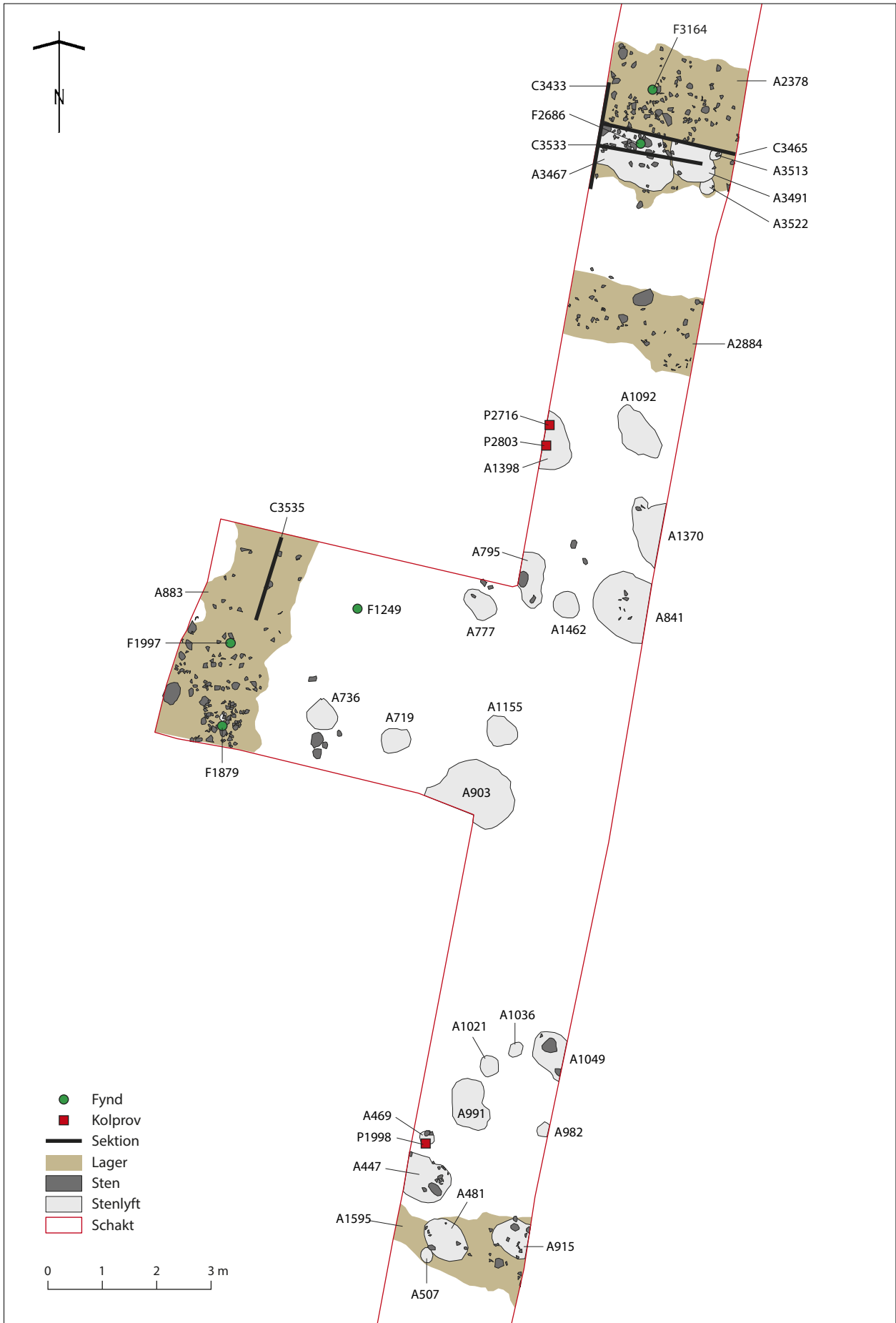
Det sextio meter långa schaktet som grävdes omfattade en yta av cirka 174 m². Schaktet var 2,5 meter brett, med undantag för en 6×4 meter stor utvidgning. Matjordstäckets varierade mellan cirka 0,3 och 0,5 meter. Sammantaget registrerades 468 arkeologiska objekt, varav 425 stenar, 31 stenlyft/gropar, 6 lager, 4 rännor och 2 stolphål (bilaga 1).

De arkeologiska objekten fördelade sig i schaktet enligt figur 6. Fyndmaterialet (bilaga 2) bestod av 6 flintor med en total vikt av 77 gram. Därutöver tillvaratogs vid metalldetektering ett öglespjut av metall med märkningen "Märta" (se förord) samt två metallbleck (sannolikt 1800- eller 1900-tal), samtliga påträffade i matjorden. Tre kolprover (P1998, P2716 och P2803, för kontextuella relationer se bilaga 1) insamlades varav ett har analyserats (P2803: bilaga 3 och 4).

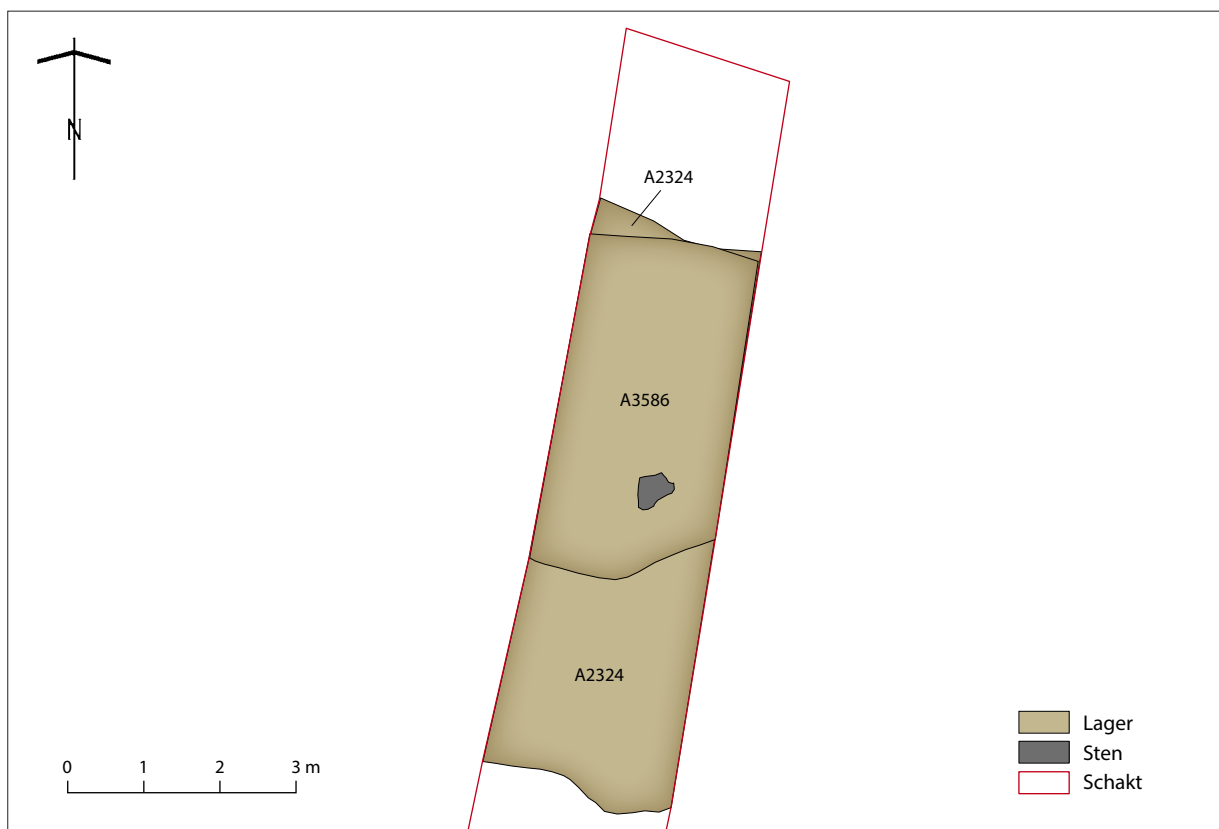
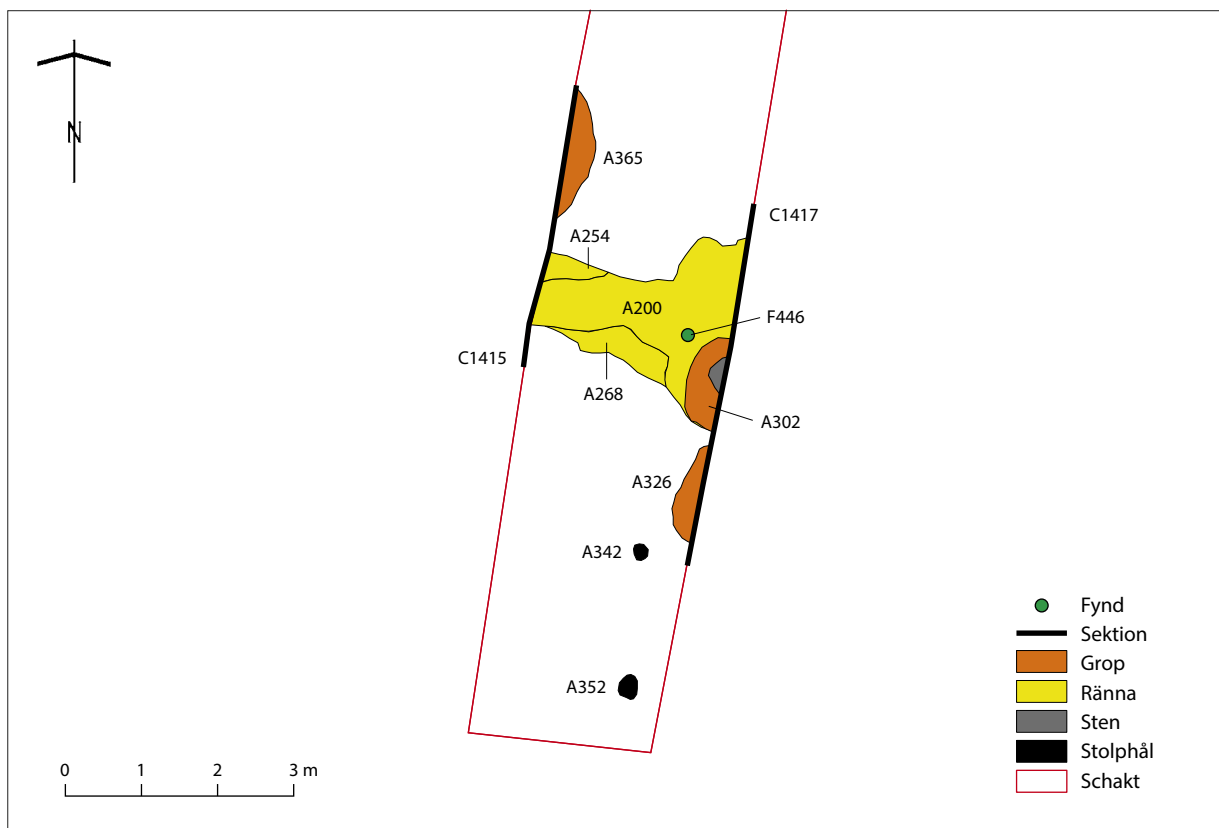
Utifrån georadarundersökningen kan resultatet beskrivas med hänvisning till anomalins inre respektive yttre strukturer (fig. 7 och 8).

Figur 6. Schaktet med samtliga anläggningar och strukturer markerade.

Figur 7. Anomalins inre strukturer. Skala 1:100.

Figur 8. Anomalins yttre strukturer. Överst: Rännliknande struktur i söder. Underst: Stenlager i norr. Skala 1:100.

Anomalins inre strukturer

Lager med sten och stenlyft

I anomalins inre framkom på tvärs i schaktet två lager med sten och stenlyft (A1595 och A2378), samt därutöver en mindre lagerrest med sten A2884). Lagren täcktes av ett upp till 0,4 meter tjockt matjordlager.

A2378 var cirka 2,6 meter brett, innehållande rikligt med sten av mestadels knytnäves storlek (fig. 9). Vid rensningen framkom ett par slagna flintor, varav ett längre spån (ca 8 cm), vilket tyvärr kom bort i samband med det häftiga skyfall som drabbade grävningen under sista dagen. Själva lagret var upp till 0,16 meter mäktigt.

I lagrets södra kant dokumenterades två större och två mindre stenlyft, varav ett undersöktes (A3467) (fig. 10 och 11). Fyllningen bestod av mörkare homogen sandig silt. Djupet uppgick till cirka 0,4 meter. I kanterna fanns flera stenar som utgjort skoning. Stenarnas placering tillsammans med bottenformen på anläggningen antydde att det ursprungligen kan ha handlat om två större tätt ställda stenar. I direkt anslutning till A3467 framkom ytterligare ett välavgränsat stenlyft (A3491) samt därjämte två mindre stenlyft (A3522 och A3513), de senare sannolikt avtryck efter skoningstenar. Ingen av anläggningarna undersöktes.

A1595 utgjordes av ett cirka 0,6–1,6 meter brett lager innehållande måttligt med sten av knytnäves storlek. Vid schaktningen påträffades i matjorden direkt ovan lagret dessutom en koncentration av större stenar, vilka kan knytas till kontexten (fig. 12). Av lagret fanns endast sporadiska rester kvar med en mäktighet av som mest 0,05 meter. I lagret och i direkt anslutning därtill framkom tre större stenlyft (A447, A481 och A519) samt ett mindre (A507). Ingen av anläggningarna undersöktes.

A2884 bestod av ett cirka 1,1 meter brett lager eller lagerrest innehållande mestadels stenar av knytnäves storlek (fig. 9). Lagret handrensades men inga tydliga anläggningar framkom. Lagret undersöktes inte vidare.

I den utvidgning som gjordes åt väster dokumenterades ett liknande lager (A883) som de ovan redovisade, cirka 4 meter långt och 1,8 meter brett, orienterat i nord-sydlig riktning. I södra delen framkom en koncentration med stenar av företrädesvis knytnäves storlek, vilken sannolikt representerar stenskoningen i ett stenlyft (fig. 13). På grund av snabba väderväxlingar med ömsom starkt solljus, ömsom intensiva regnskuror, försvarades identifieringen av övriga eventuella anläggningar i lagret. Antydning till ytterligare ett par anläggningar noterades, men inga säkra avgränsningar kunde göras i fält. Fotodokumentationen i motljus avslöjar dock ytterligare två potentiella stenlyft (fig. 14). En grävd sektion (C3535) i nordöstra delen av lagret förstärker denna bild (fig. 15).

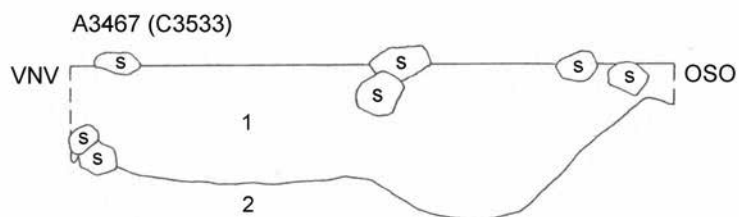
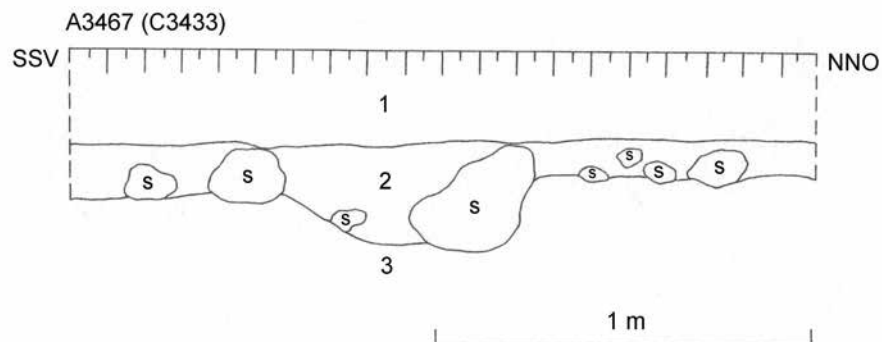

Figur 9. Lager A2378 och A2884 under framrensning. Foto från SV: Annika Knarrström, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 10. Stenlyft A3467 efter undersökning. Foto från S: Bengt Söderberg, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 11. Stenlyft A3467 i två sektioner. Överst C3433, sektion i schaktvägg, västra delen av anläggningen sedd från Ö: 1. Matjord; 2. Mörk gråbrun sandig silt; 3. Gulgrå melerad sandig silt (akv). Nedan C3533, sektion sedd från S: 1. Mörk gråbrun sandig silt; 2. Gulgrå melerad sandig silt (akv). Illustration: Björn Wallebom, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

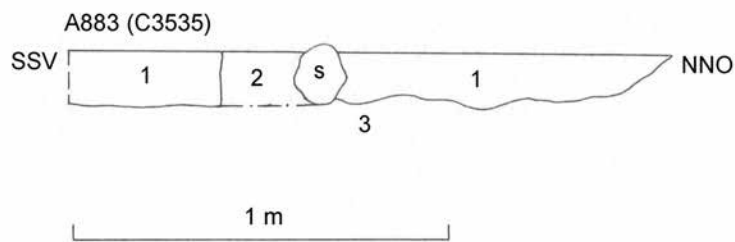
Figur 12. Lager 1595 efter framrensning. Foto från V: Bengt Söderberg, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 13. Koncentration med sten i södra delen av A883. Foto från Ö: Bengt Söderberg, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 14. Utvidgningen med A883. I förgrunden kan två potentiella stenlyft skönjas och längst bort i bild koncentrationen med sten. Foto från N: Bengt Söderberg, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 15. Sektion C3535 i nordöstra delen av A883: 1. Mörk gråbrun sandig silt; 2. Ljusbrun sandig silt. 3. Gulgrå melerad sandig silt (alv). Illustration: Björn Wallebom, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Övriga anläggningar

Till anomalins inre strukturer kan också inräknas ytterligare ett antal anläggningar. Strax söder om lager A2884 framkom en grupp om sex stenlyft (A795, A841, A1092, A1370, A1398 och A1462) (fig. 16). Tre av stenlyften undersöktes (A1092, A1370 och A1398). A1398 var 0,26 meter djup med en fyllning av mörkare humös sandig silt. Botten bestod av hårt packad sandig silt, sannolikt ett resultat av betydande tryck från en sten (fig. 17 och 18). I botten togs ett kolprov som har daterats till 3996 ± 32 BP (2580–2460 kal f. Kr.) (bilaga 3), vilket motsvarar mellaneneolitikum B. Vedartsanalys visar att träkolet kom från stammen på en ask (bilaga 4). A1370 var 0,12 meter djupt och bestod likaledes av humös sandig silt. Även här var botten hårt packad, vilket tyder på avsevärt tryck från en större sten (fig. 19). A1092 var flack och upp till 0,14 meter djup. Fyllningen bestod överst av mörkare humös sandig silt och därunder av en något svagare humös sandig silt (fig. 20).

Vidare påträffades cirka 6 meter norr om lager A2884 ett solitärt stenlyft (A861). I höjd med och inom schaktutvidgningen framkom ytterligare fem stenlyft (A719, A736, A777, A903 och A1155), varav A736 ingick i en rad med två befintliga stenar. Ingen av anläggningarna undersöktes.

I anslutning till lager A1595 dokumenterades norr därom sex stenlyft (A469, A982, A991, A1021, A1036 och A1049) och söder därom en grop (A430) och ett en ränna (A381), till större delen belägna utanför schaktet.

Anomalins yttre strukturer

Rännliknande struktur i söder

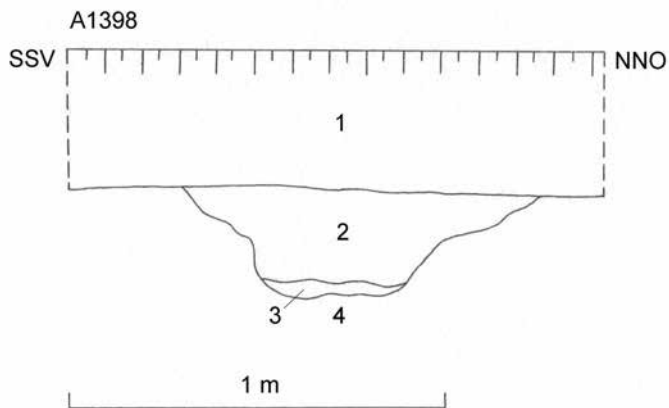
Under det uppemot 0,4 meter tjocka matjordslagret avtecknade sig en sammanhängande, rännliknande struktur som i ytan föreföll bestå av flera komponenter (fig. 21). Den dominerande komponenten utgjordes av en mörkare, homogen fyllning av sandig silt (A200). I väster fanns ljusare och något lerigare fyllningar på ömse sidor (A254 och A268). I nordost fanns en ”utbuktning” på A200, men någon skillnad i fyllningen kunde inte observeras i sektion. I sydost fanns ett markfast stenblock som omgavs av en mörkare, något sandigare fyllning (A302). Slutligen framkom gropar som

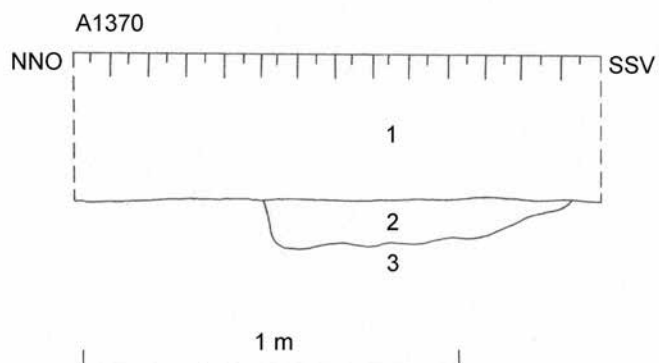
Figur 16. Grupp med stenlyft söder om A2884 efter framrensning. Foto från N: Bengt Söderberg, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

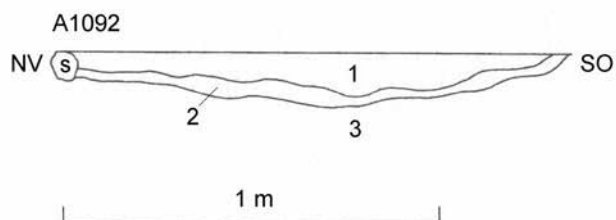
Figur 17. A1398 i sektion efter undersökning. Foto från Ö: Magnus Andersson, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 18. Renritning av sektion genom A1398: 1. Matjord; 2. Brungrå humös sandig silt; 3. Hårt packad grå sandig silt; 4. Gulgrå melerad sandig silt (alv). Illustration: Björn Wallebom, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 19. A1370 i sektion: 1. Matjord; 2. Melerad brungrå humös sandig silt; 3. Hårt packad sandig silt med övergång i alv. Illustration: Björn Wallebom, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 20. A1092 i sektion: 1. Brungrå humös sandig silt; 2. Brungrå svagt humös sandig silt; 3. Gulgrå melerad sandig silt (alv). Illustration: Björn Wallebom, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Figur 21. Rännan i söder efter framrensning. Foto från V: Bengt Söderberg, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

till större delen var belägna utanför schaktet i nordväst (A365) respektive sydost (A326). Ytterligare åt söder framkom två stolphål (A342 och A352).

Fyllningarna närmast schaktkanterna grävdes ut, varefter sektionerna mättes in, rensades och ritades (fig. 22). I den västra sektionen (C1415) kunde ingen egentlig skillnad ses mellan nämnda fyllningslager. Rännan var flack, trågformad och upp till 0,1 meter djup. Fyllningen utgjordes av gråbrun silt (L2 i sektion). Under denna fyllning avgränsades ett ljusare skikt (L3 i sektion) som sannolikt endast är en färgning av mineraljorden. Små humusblandade fläckar kan vara djurgångar eller liknande (L5).

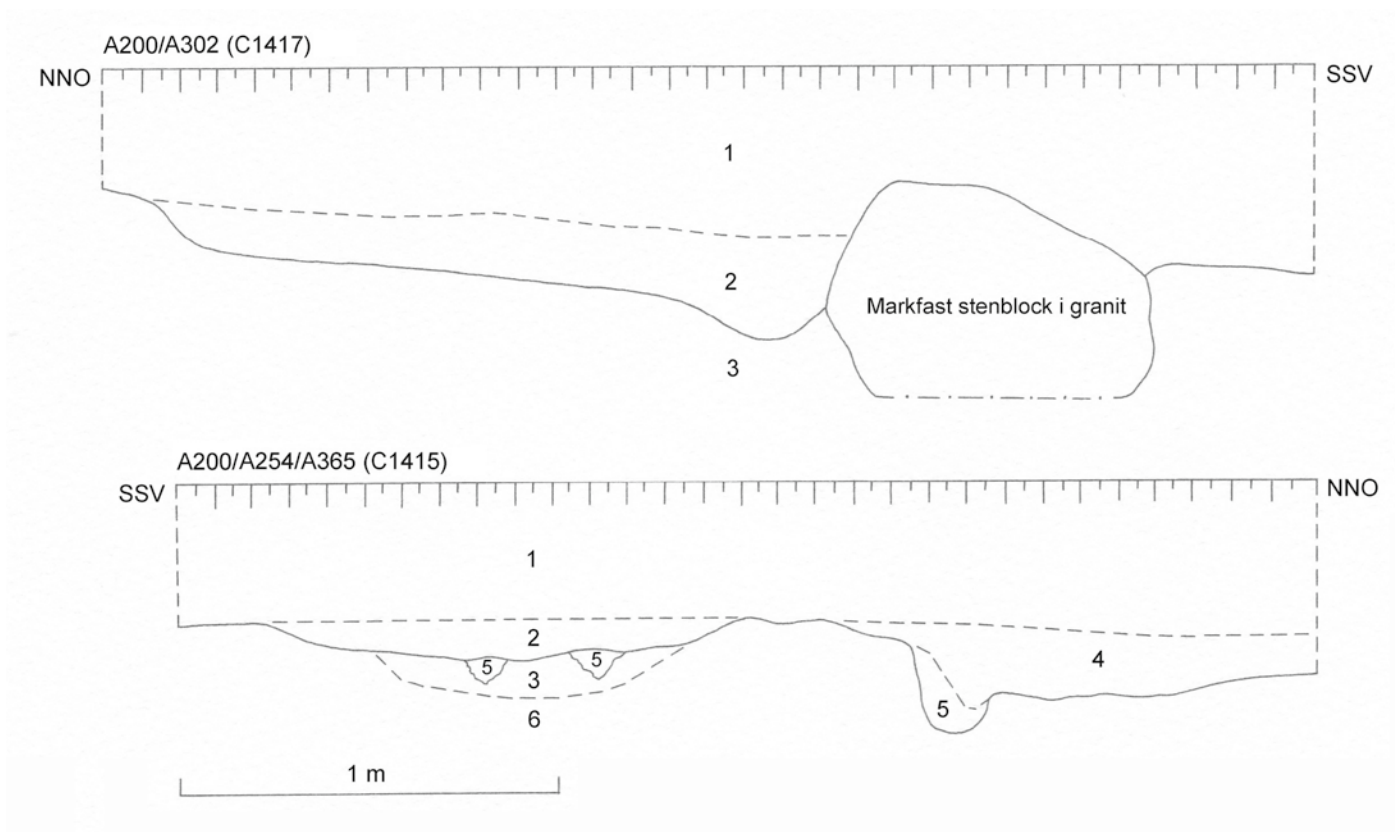
Den något djupare gropen A365 i norr innehöll en brun, mer humös fyllning (L4). I gropens södra kant framträdde en fördjupning, möjligen ett stolphål med fyllning som L5 ovan.

I den östra sektionen (C1417) avtecknade sig en cirka 1,8 m bred svacka, som sluttade flackt ned till ett djup av drygt 0,2 meter i söder där den sedan slöt upp till det markfasta stenblocket i söder. Inga layerskiljen mellan nämnda ränna (A200) och utbuktning kunde iakttas.

Det enda fyndet utgjordes av en skivskrapa (fig. 23) som framkom ytligt i A200, ungefär mitt i schaktet.

Stenlager i norr

I höjd med den indikerade yttre strukturen i norr sjönk terrängen något. Under matjorden framkom ett lager med mörk sandig silt och blandat stenmaterial, i synnerhet småsten av cirka knytnäves storlek (A2324). Lagret

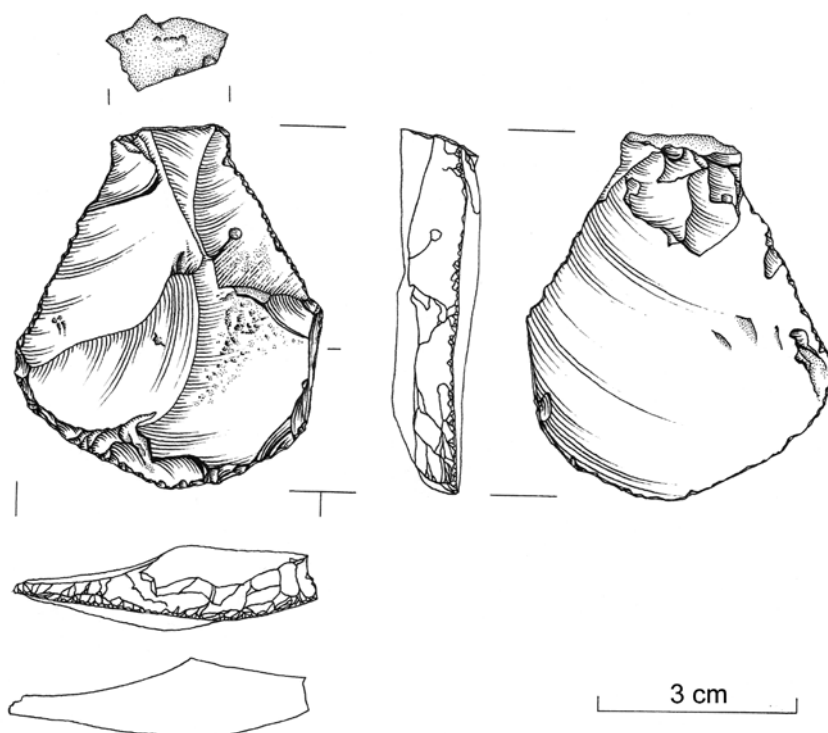
Figur 22. Överst sektion C1417, sedd från V: 1. Matjord; 2. Mörkbrun sandig silt; 3. Gulgrå melerad sandig silt (alv). Underst sektion C1415, sedd från Ö: 1. Matjord; 2. Gråbrun silt; 3. Ljusare gråbrun silt; 4. Brun humös silt; 5. Humusblandade fläckar(djurgångar); 6. Gulgrå melerad sandig silt (alv). Illustration: Björn Wallebom, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

upptog schaktet i dess fulla bredd och kunde följas drygt sju meter. Efter viss upprensning framträdde en koncentration av stenar inom en drygt fem meter stor yta, A3586. Några större stenblock förekom, varav det inmätta blocket var cirka 0,5×0,4 meter stort. Undersökningen av den yttre strukturen i norr fick brytas i förtid, utan att någon närmare tolkning kunde presenteras. Inga fynd framkom vid undersökningen.

Sammanfattande resultat och tolkningsförslag

Anomalins inre strukturer uppvisar slående likheter med hur rester efter borttagna megalitgravar brukar se ut, i det här fallet en dös. Grundplanen i dösar består av en gravkammare, byggd av flera större stenblock, vanligen täckt av ett större block. Gravkammarens golvytor är oftast mycket små, ursprungligen avsedda för endast en eller ett par individer. Ibland förekommer någon form av ingångsmarkering med resta stenar, utan kontakt med takblocket, och tröskelsten. Gravkammaren har varit täckt upp till nedre delen av takblocket med en hög av jord och sten som avgränsas av en rund eller rektangulär kantkedja av liggande eller resta stenar – långdös respektive runddös. Innanför denna avgränsning finns i bottenplan oftast mer eller

Figur 23. Skivskrapa av senonflinta påträffad i A200. Illustration: Björn Wallebom, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

mindre sammanhängande stenpackningar, i synnerhet runt kammaren. De avgränsande kantstenarna omgärdas som regel av ett stenbrätte.

Som en följd av det framväxande fullåkerslandskapet har många megalitgravar genom århundranden förstörts och plockats bort (Sandén 1995; Larsson 2007). Framförallt har de större stenarna röjts undan och den täckande högen plöjts ut. Stora delar av grundplanen blir dock ofta kvar under markytan, mer eller mindre välbevarad, med stenpackningar och brätten samt avtryck och fundament efter de borttagna större stenarna. Ett sådant bra exempel är den ovan omtalade Skogsdaladösen (Jacobsson 1986), ett annat den så kallade Hindbydösen (Burenhult 1973). Senare års exploateringsarkeologi, inte minst kring Malmö (Rudebeck 2010; Brink & Hammarstrand Dehman 2013) och inför ombyggnaden av Väg E6 mellan Vellinge och Trelleborg (Andersson & Wallebom 2011, 2013; Söderberg under arbete), har genererat ytterligare ett stort antal lämningar efter borttagna megalitgravar. Idag känner vi väl till de konstruktionsdetaljer och fyndmaterial som karaktäriserar denna lämningstyp.

Det går därför på goda grunder att tolka anomalins inre strukturer som en längdös, storleksmässigt uppskattad till cirka 22×10 meter, med orientering i nordnordost–sydsydvästlig riktning (fig. 24). Lagren med sten i söder, norr och väster tolkas som rester av det omgivande stenbrättet. Stenlyften i anslutning till brättet tolkas som avtryck efter stenar i kantkedjan och den grupp om sex stenlyft i norra delen av den inre strukturen som avtryck efter kammarblock. Denna tolkning stöds också av det faktum att två av de undersökta stenlyften hade en bottenkaraktär som tyder på mycket hårt tryck, vilket blir resultatet av en bärande sten i en kammarkonstruktion.

Själva kammarrummet bör uppskattningsvis ha varit som mest 2×2 meter stort. I övrigt kan noteras att kammaren förefaller vara något förskjutet, i det här fallet till dösens norra del, vilket inte är helt ovanligt i långdösar (jfr t.ex. Skegriedösen: Tilley 1999:85, fig. 3.43). Lagret med sten, direkt norr om kammaren, kan ses som rester efter en inre stenpackning alternativt en inre kantkedja tillsammans med den rad med två befintliga stenar och ett stenlyft som framkom innanför brättet i väster. Sammantaget överensstämmer de arkeologiska lämningarna väl med de geofysiska resultaten och anomalins inre struktur, även om anläggningens faktiska längd bör justeras till en yttre linje i norr såväl som i söder (fig. 25).

Bevarandegraden på anläggningarna varierar. De större stenarna har avlägsnats vid något tillfälle, kanske i samband med uppförandet av skeppsättningen och för återanvändning i denna. Dimensionerna på såväl avtrycken efter kantstenarna som kammarblocken är av motsvarande storlek som skeppsättningens relingstenar. Sannolikt har månghundraårigt brukande av jorden resulterat i att ansevärliga mängder sten från stenpackningarna och brättet plöjts upp och plockats bort. Samtidigt finns tillräckligt tydliga strukturer bevarade, som möjliggör en arkeologisk tolkning och bestyrkande av hypotesen om närvaron av ett tidigare stenåldersmonument på Käsehuvud.

Det sparsamma fyndmaterialet kan dels förklaras med provundersökningens begränsade art, dels skadestatusen på anläggningen, men också med det faktum att dösar generellt sett är relativt fyndfattiga. Ofta handlar det om enstaka gravgåvor i kammaren, till exempel en yxa, ett spån och/eller några keramikkarl. De stora fyndmaterial som ofta förknippas med sydiskandinaviska megalitgravar tillhör främst de efterföljande och större gånggrifterna eller med dessa samtida sekundära aktiviteter i anslutning till de äldre dösar.

Den yttre strukturen utgjordes i söder av ett svårtolkat rännliknande komplex, där en skivskrapa framkom. Ett markfast stenblock och några gropar på ömse sidor rännan kan ha bidragit till att den yttre strukturen i de geofysiska resultaten framträder som dubblerad i detta område. I norr framkom ett stenlager i höjd med den indikerade yttre strukturen. Detta kunde inte undersökas närmare.

Redan efter den geofysiska prospekteringen iaktogs likheter med Skogsdaladösen. Dessa kan sägas ha förstärkts efter undersökningen. Kammaren i Skogsdaladösen omges av en inre och en yttre kantkedja. Kring och utanför den yttre kantkedjan finns ett stenbrätte (Jacobsson 1986). Samma konstruktionsdetaljer påvisades i dösen invid Ales stenar. Såväl i norr, söder och väster dokumenterades stenbrätten och avtryck efter kantstenar.

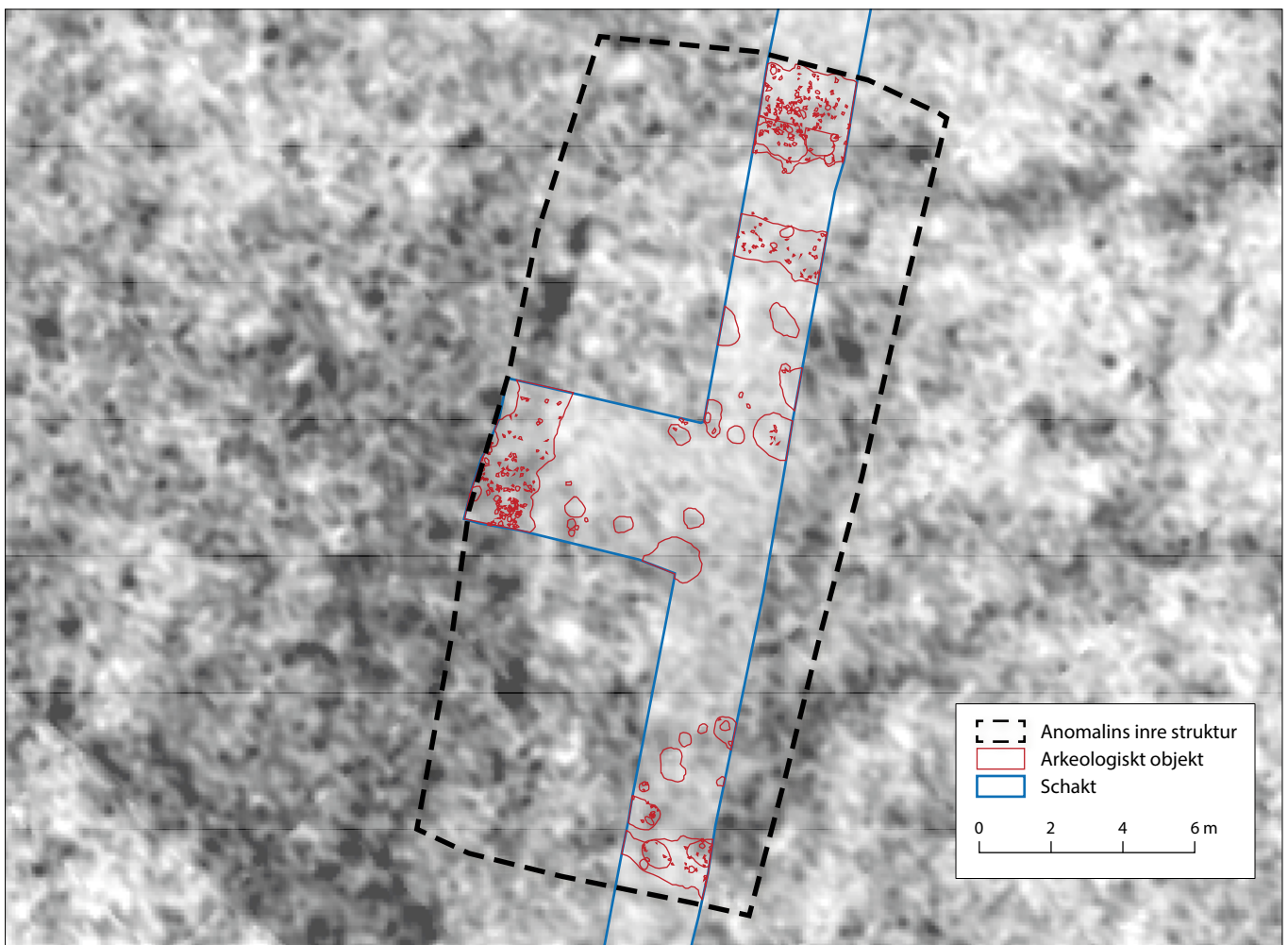
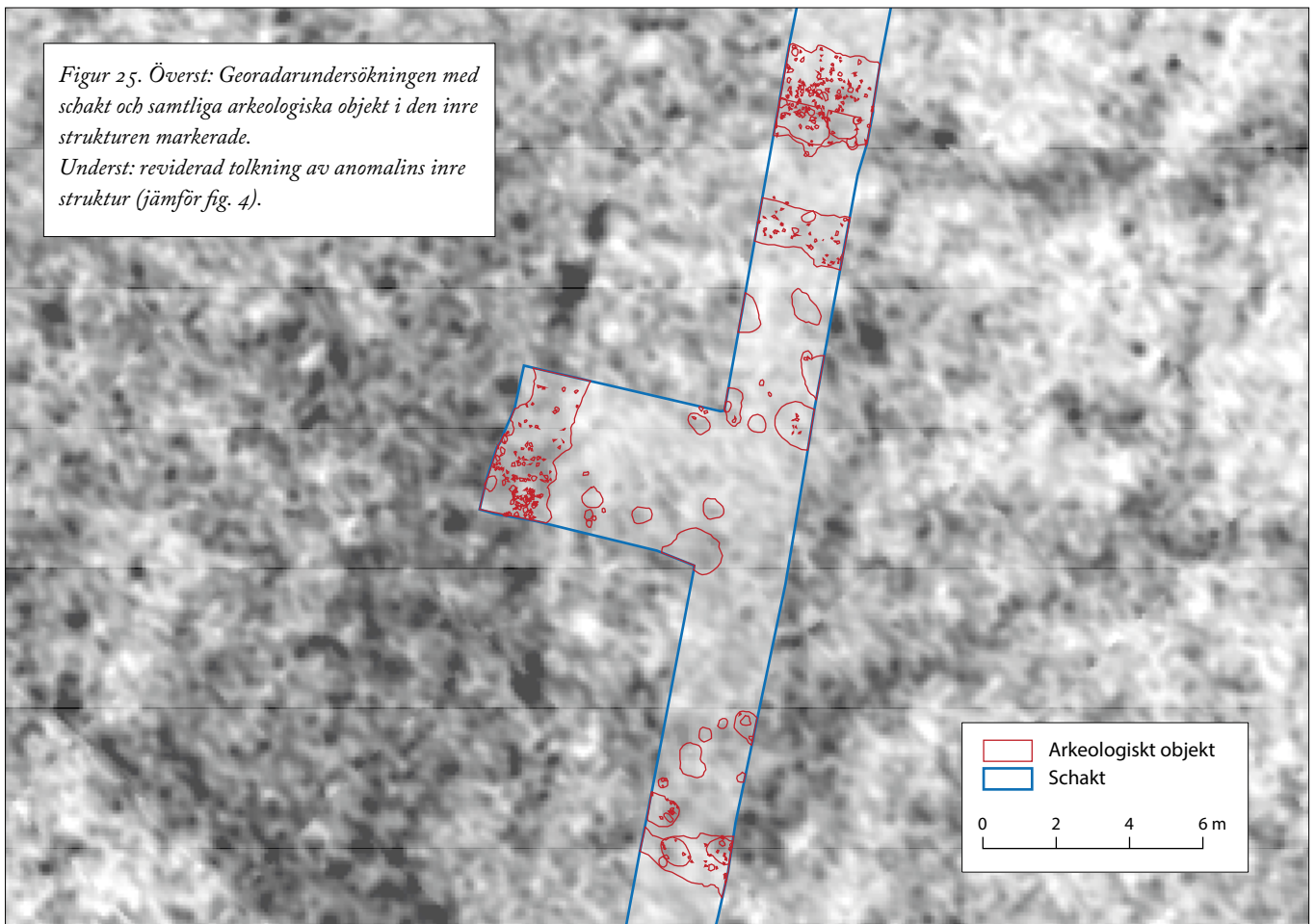
När det gäller den yttre strukturen gav undersökningen inga entydiga resultat. Det kan konstateras att det finns fysiska lämningar i både norr och söder som kan sättas i samband med mätdata, och att lämningarna i söder var mest påtagliga.

Någon systematisk genomgång av det samlade lösfyndmaterialet från miljön kring Ales stenar har inte gjorts ännu. De fynd som publicerats i olika sammanhang dateras främst till mellan- och senneolitikum samt yngre

Figur 24. Tolkningsförslag av de arkeologiska lämningarna, motsvarande anomalins inre och yttre strukturer. Skala 1:250.

Figur 25. Överst: Georadarundersökningen med schakt och samtliga arkeologiska objekt i den inre strukturen markerade.
Underst: reviderad tolkning av anomalins inre struktur (jämför fig. 4).

bronsålder (Söderberg m fl. 2012:119). Emellertid finns en ¹⁴C-datering från ett omrört lager i anslutning till stävstenen i skeppssättningen som visar på aktiviteter i närområdet under tidig- till mellanneolitikum och således överensstämmer i tid med dösens uppförande (Lu-4012: BP 4600±140, 3650–3100 f Kr. kal. 1 sigma). Detta träkolsprov lämnades in för analys av Bob G. Lind efter tillåtelse av Märta Strömberg, som ansåg att provet inte var användbart för att datera skeppssättningen i och med att det framkom i ett omrört lager (Strömberg 2003:84f).

Kommunikationsinsatser

Den planerade undersökningens begränsade karaktär innebar att projektet valde att inte lämna en pressrelease inför fältarbetet. Bedömningen var att det inte skulle finnas tillräckliga resurser (tid för intervjuer, guidning, fotografering/filmning samt säkerhet i anslutning till grävmaskin och schakt) för att på ett bra sätt kunna hantera mer omfattande besök av media och/eller intresserade besökare.

Projektet kontaktades emellertid omgående av Skånska Dagbladet efter det att ansökan om tillstånd för undersökning hade lämnats in. Inför det förestående fältarbetet togs förnyad kontakt och tidningens representanter välkomnades att besöka platsen. Ett informationsblad med bakgrundsfakta sammanställdes och erbjöds såväl journalister som besökare i allmänhet.

Den 12 oktober publicerade Skånska Dagbladet en första artikel, som återgav att en arkeologisk undersökning tagits upp strax intill Ales stenar (<http://www.skanskan.se/article/20121012/YSTAD/710129874/-/har-gravs-ny-historia-fram>).

Den 14 oktober publicerades samma tidning ännu en artikel, där själva fyndet av dösen presenterades (<http://www.skanskan.se/article/20121014/YSTAD/710149948/-/stenaldersgrav-hittad-bredvid-ales-stenar>).

Måndagen den 15 oktober bekantgjordes fyndet i ett femtiotal inhemska tidningar/webb-tidningar. Det rörde sig i sak om korta notiser baserade på Tidningarnas Telegrambyrås meddelande, vilket lades ut samma dag. Ystads Allehanda och Sydsvenskan hade själva skickat reportrar ut i fält och publicerade material i form av artikel respektive webb-tv (<http://www.ystadsallehanda.se/ystad/article1720956/Ales-stenars-historia-skrivs-om.html> samt <http://www.sydsvenskan.se/skane/stenaldersgrav-vid-ales-stenar/>). Undersökningen relaterades av Sveriges Radio (även på engelska) samt publicerades i lite fylligare utsträckning i The Local Sweden (på engelska: <http://www.thelocal.se/43820/20121015/>). Kortare pressmeddelande lades ut på Rikantikvarieämbetets respektive UV:s externa hemsida. Nyheten lyftes fram och kommenterades på sajten Arkeologiforum.

Den 18 oktober hade Discovery Channel/Fox News nappat på nyheten och kontaktade projektet för uttalanden och begäran om bildmaterial (<http://news.discovery.com/history/sweden-stonehenge-tomb-121017.html>). Under dagarna som följde kontaktades projektet vidare av LiveScience (vetenskapssajt med säte i bland annat Kalifornien, USA: <http://www.livescience.com/24157-ancient-tomb-ales-swedish-stonehenge.html>), Kopalnia Wiedzy

(en polsk sajt för vetenskap: <http://kopalniawiedzy.pl/Ales-stenar-dolmen-gro-bowiec-megalit-Szwecja-Ystad-Bengt-Soderberg-Annika-Knarrstrom,16838>) och Scientias.nl (en holländsk vetenskapssajt: <http://www.scientias.nl/graf-ontdekt-nabij-zweedse-zusje-van-stonehenge/74241>). Samtliga dessa kontakter följdes av begäran om uttalanden om fynden samt bildmaterial, vilket projektet delade med sig av.

Nyheten fick stort internationellt genomslag. Under de närmast påföljande veckorna presenterades fyndet i uppåt 20 internetmedier. Artiklarna baserades på materialen från Discovery Channel och/eller LiveScience. Internationella media hade också, på eget initiativ, gjort en koppling till begreppet "Swedish Stonehenge", snarare än Ale's stones, och i viss utsträckning rört ihop undersökningens resultat med dateringen av själva skepps-sättningen. Särskilt oklar är artikeln i The Inquisitr (<http://www.inquisitr.com/371613/swedish-stonehenge-uneearthed-near-viking-monument/>). Nyheten har veterligen publicerats på engelska, holländska, polska, portugisiska, tyska, ungerska, rumänska, franska, mandarin, thailändska och ryska. Den 26 oktober publicerade Skånska Dagbladet en kort artikel om att nyheten blivit en världsnyhet (<http://www.skanskan.se/article/20121026/YSTAD/710259870/-/fynden-blev-varldsnyhet>).

På de internationella sajterna har det twittrats, facebook-gillats och kommenterats. I slutet av oktober 2012 gjordes ett överslag att det rörde sig om 500 twitter, 1430 facebook-gilla, drygt 300 kommentarer plus 130 rekommendationer genom andra media (exempelvis google+).

Den 23 oktober 2012 kontaktades projektet av Historiska Media för en kort intervju och nyheten publicerades i Populär Historia i nummer 12/2012. Vidare bad Föreningen för Fornminnes- och Hembygdsvård i Sydöstra Skåne om en artikel till sin tidskrift Österlent. Denna publicerades i nummer 4/2012 (Knarrström 2012).

Utvärdering av undersökningen

Arkeologiska resultat

Målet med undersökningen beskrevs i fem punkter ("Syfte och mål..."), vilka omfattade såväl basala och konkreta mål som vidare perspektiv:

- Styrka att anomalin motsvaras av konkreta, tolkningsbara arkeologiska lämningar.
- Ta fram initiala data rörande datering, konstruktion, bruk och dekonstruktion.
- Göra en bedömning av bevaringsförhållanden.
- Ta fram ett fullgott underlag inför eventuella fortsatta undersökningar.
- Vidga perspektiven på Ales stenar i frågor om platsbruk, långa tidsperspektiv samt landskap.

Resultaten visar att anomalins inre struktur sannolikt utgörs av lämningar efter en långdös. Vidare fanns lämningar som svarar mot anomalins yttre struktur, vilka framträdde tydligast i söder. Den osäkerhet om konstruktionerna som föreligger bottnar dels i undersökningens begränsade art, dels i bevaringsförhållanden. Inga stenblock var bevarade i ursprungliga lägen men avtrycken framträdde i många fall tydligt. Stenpackningar och brätten med småsten var åtminstone ställvis bevarade. Dateringen av ett analyserat träkolsprov (bilaga 3) kan inte knytas till vare sig uppförandet eller borttagandet av dosen, då det fanns i fyllningslagret. Träkolet har följt med i de jordmassor som avlagrades i gropen *efter* det att stenen avlägsnades, och visar mer generellt på att härddar har anlagts i anslutning till dosen under senare delen av mellanneolitikum.

Någon tydlig högfyllning kunde inte observeras. De fåtaliga fynden utgjordes av flintartefakter och förutsättningarna för att organiskt material ska ha bevarats bedöms vara dåliga.

Bedömningen är att en undersökning av fornlämning 154 i sin helhet främst kan ge information om dosen som konstruktion samt belysa eventuella yngre konstruktioner. Mot bakgrund av bevarandestatusen på anläggningen framstår däremot nyttjande- och dekonstruktionsfaser som svårare att belysa mer i detalj.

Vid undersökningen genererades ett källmaterial som bedöms vara fullgott för planering och kostnadsberäkning av eventuella fortsatta undersökningar. Sammanfattningsvis stärker undersökningen de indikationer som erhållits genom geofysisk mätdata och visar på att det har funnits en dös på platsen. Detta vidgar onekligen synen på Ales stenar och bruket av platsen i ett långt tidsperspektiv.

Kommunikationsinsatser

Den uppmärksamhet som undersökningen väckte såväl nationellt som internationellt visar på ett närmast förbluffande stort intresse för fornlämningen

Kommunikation med nationella media underlättades genom att projektet tagit fram ett informationsblad. Vad vi har kunnat utläsa förmedlade media fakta om Ales stenar och de nya resultaten på ett sakligt sätt. Den i vissa avseenden förvirrade rapportering som internationell media i några fall stod för kan förstås mot bakgrund av en strävan att slå upp nyheten som en sensation och försöka göra den begriplig utifrån jämförelser med internationellt kända förhistoriska monument (läs: Swedish Stonehenge). Det är också troligt att det speglar en viss brist på lätt tillgänglig, översatt information.

Inför eventuella fortsatta arkeologiska undersökningar vid Ales stenar framstår det som viktigt att anpassa informationen internationellt, som en del i ett mer omfattande paket av kommunikationsinsatser.

Referenser

Arkiv

LUHM (Lunds Universitets Historiska Museum)

Litteratur och rapporter

- Andersson, M. and Wallebom, B. 2011a. Döserygg. Grav- och samlingsplats från början av yngre stenålder. Skåne, Håslöv socken, Håslöv 10:1 och 13:1, RAÄ 47. Väg E6, Trelleborg–Vellinge. *UV Syd Rapport* 2010:30. Arkeologisk undersökning 2007–2008. Lund.
- 2013. Döserygg and Skegrie. Megalithic centres in south-west Scania, southern Sweden. I: Fontin, D., A.J. Louwen, S. van der Vaart & Wentink, K. (eds.). *Beyond barrows. Current research on the structuration and perception of the prehistoric landscape through monuments*. Leiden.
- Alfredsson, H. & Meurling, K. 1975. *Bästa vägen till Muckle Flugga. Notiser kring en resa till Island, Färöarna, Orkney och Shetland*.
- Bergström, J., Daniel, E., Herner, E., Kornfält, K-E., Strömberg, M. & Wikman, H. 1988. Ales stenar – stenarnas historia. *Ale* 1988:4.
- Brink, K. & Hammarstrand Dehman, K. 2013. Vintrie Park. Grav och gård 4000 BC – 1712 AD. Område C2 och C5, Vintrie 17:2, forn-lämning 46, 126 och 155. Bunkeflo socken, Malmö kommun, Skåne län. *Sydsvensk Arkeologi Rapport* 2013:14. Malmö.
- Burenhult, G. 1973. En långdös vid Hindby mosse, Malmö. Anl. 1, kv. Bronsyxan, Fosie en. *Malmöfynd* 2. Malmö.
- Capelle, T. 1986. Schiffssetzungen. I: Müller-Wille, M. et al. (red.). *Præhistorische Zeitschrift* 61. Heft 1.
- Daniel, E. 1986. *Beskrivning till jordartskartorna Tomelilla SO/Simrishamn SV, Ystad NO/Örnabusen NV*. SGU, Ser. Ae:65–66. Uppsala.
- Duczko, V. 2011. Arkeologisk undersökning inom fornlämningsområde Ales stenar, Skåne, Sverige. *Rapport till Länsstyrelsen i Skåne*.
- Hågeryd, A-C., Rankka, K., Rankka, W. & Rosqvist, H. 2005. *Strandmorfologi. Studie av kuststräckan från Ystad till Sandhammaren*. Statens geotekniska institut. SGI Varia 554. Linköping.
- Jacobsson, B. 1979. Förhistoriskt samt eftermedeltida kulturlager. Valleberga 48:37, Valleberga sn, Skåne. *Riksantikvarieämbetet UV Syd arkivrapport* med dnr 7940041.
- 1986. The Skogsdala Dolmen. A Long Dolmen beneath a Bronze Age Burial Mound at Skogsdala, South Scania, Sweden. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska museum* 1985–1986.
- Knarrström, A. 2012. Nytt vid Ales stenar – en stenåldersgrav. *Österlent* 4/2012.
- Larsson, L. 2007. Ett långt liv i trakten av Trelleborg. Konstruktion och destruktion av långhögar och storstensgravar. I: Larsson, S. & Arcini, C. (red.). *En arkeolog i Trelleborg*. Stockholm.

- Larsson, L., Callmer, J. & Stjernquist, B. 1992. *The Archaeology of the Cultural Landscape. Field Work and Research in a South Swedish Rural Region*. Acta Archaeologica Lundensia series in 4°, No 19. Stockholm.
- Mörner, N-A. 2011. Arkeologisk undersökning inom fastigheterna Kåseberga 48:29 och 48:32, Valleberga socken, Ystad kommun, Skåne. *Rapport till Länsstyrelsen i Skåne*. Del 2, Geologiska Arbeten.
- Rudebeck, E. 2010. I trästodernas skugga – monumentala möten i neolitiseringsens tid. I: Nilsson, B. & Rudebeck, E. *Arkeologiska och förhistoriska världar. Fält, erfarenheter och stenåldersplatser i sydvästra Skåne*. Malmöfynd nr 19. Malmö.
- Sandén, U. 1995. *Bevare oss väl. En studie av megalitgravarnas bevaringsgrad på Söderslätt*. Stencil. Arkeologiska institutionen, Lunds universitet.
- Strömberg, M. 1968. *Der Dolmen Trollasten in St. Köpinge, Schonen*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. N° 7. Bonn/Lund.
- 1971. *Die Megalithgräber von Hagestad. Zur Problematik von Grabbauten und Grabriten*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. N° 9. Bonn/Lund.
  - 1980. The Hagestad Investigation – a Project Analysis. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum 1979–1980*. Lund.
  - 1990. Vikingamonument eller maktsymbol i bronsåldersbygd. *Ystadiana 1990*. Ystad.
  - 1994. Kåsebergåsen under forntiden. *Österlen. Årsbok från den samlade hembygdsrörelsen på Österlen 1994*. Simrishamn.
  - 2003. Ales Stones. A Monument of Recycled Boulders? *Lund Archaeological Review 7*, 2001.
  - 2004. Ales stenar – en komplicerad anläggning. *Ale 2004:1*.
- Söderberg, B. Under arbete. Väg E6 Trelleborg – Vellinge område 6:1. Järnåldersgårdar i dösmiljö. Skåne, Trelleborgs kommun, Skegrie socken, Skegrie 39:1, RAÄ 39. Arkeologisk undersökning 2008. *UV Syd Rapport*. Lund.
- Söderberg, B., Knarrström, A. & Stark, K. 2012–2003. Arkeologisk utredning. Ales Stenar. Fördjupat kunskapsunderlag. Skåne Ystads kommun, Valleberg socken, Kåseberga 48:29 m fl., RAÄ 20:1 m fl. *UV Rapport 2012:21*. (Rapporten nedladdningsbar som pdf: <http://kultur-arvsdata.se/raa/samla/html/5296>)
- Tilley, C. 1999. *The Dolmens and Passage Graves of Sweden. An Introduction and Guide*. London.
- Trinks, I., Larsson, L.-I., Stark, K. & Karlsson, P. 2012. Arkeologisk Prospekteringsundersökning Ales stenar. Skåne, Ystads kommun, Valleberga socken, RAÄ 20. *Rapport UV Teknik*. (Rapporten nedladdningsbar som pdf: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/5271>)
- Vestergaard, F. 2007. Monumentale skibssaetninger i Danmark og Skåne. *Kuml 2007*.
- Wikborg, J. (red.). 2002. *Kåseberga. Historia och historier kring ett fiskeläge*. Utgiven av Kåseberga byalag. Kåseberga.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 3.1.1-00553-2012.

Länsstyrelsens dnr: 431-3334-12.

Undersökningstid: 12-15 oktober 2012.

Projektgrupp: Magnus Andersson (projektledare), Annika Knarrström, Bengt Söderberg och Björn Wallebom (projektledare).

Undersökt yta: 174 kvadratmeter.

Läge: Fastighetskartan, blad Käseberga 1D 8h, x 1637770 y 440142.

Koordinatsystem: Sweref 99 TM.

Höjdsystem: Rikets, RH 00.

Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm: 15 foton med Unr 3529_1-15, 8 profilritningar i skala 1:20.

Intrasisprojekt UV2012:182, förvaras på UV Syd.

Fynd: F1-F11 (F6 förkommet, se kommentar bilaga 2) förvaras på Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten, UV Syd i väntan på beslut om fyndfördelning.

LUHM nr: 32367.

Bilagor

Bilaga 1. Anläggningar

Id	Typ	Längd, max (m)	Bredd, max (m)	Fortsättn. utanför schakt	Undersökt	Fyllnings-karaktär	Fynd	Anmärkning
A200	Ränna	2,6	2,6	Ja	Ja	Diffus	Ja	Rel A254, A268, A302
A254	Ränna	0,84	0,41	Ja	Ja	Diffus		Rel A200
A268	Ränna	1,78	0,42		Ja	Diffus		Rel A200
A302	Grop	1,25	0,47	Ja	Ja	Tydlig		Rel A200
A342	Stolphål	0,22	0,19			Tydlig		
A326	Grop	1,32	0,34	Ja		Tydlig		
A352	Stolphål	0,33	0,25			Tydlig		
A365	Grop	1,78	0,4	Ja		Tydlig		
A381	Ränna	2,32	1,0	Ja		Diffus		
A430	Grop	1,39	0,49	Ja		Tydlig		
A447	Stenlyft	0,83	0,81	Ja		Tydlig		Sten i ytan
A469	Stenlyft	0,26	0,26			Tydlig		Sten i ytan; rel P1998
A481	Stenlyft	0,92	0,67			Tydlig		Sten i ytan; rel A507, A1595,
A507	Stenlyft	0,28	0,22			Tydlig		Rel A481, A1595
A519	Stenlyft	0,68	0,67	Ja		Tydlig		Sten i ytan; rel A1595
A719	Stenlyft	0,53	0,45			Tydlig		
A736	Stenlyft	0,59	0,58			Tydlig		
A777	Stenlyft	0,64	0,44			Tydlig		Sten i ytan
A795	Stenlyft	1,0	0,45	Ja		Tydlig		Sten i ytan
A841	Stenlyft	1,16	1,0	Ja		Tydlig		Sten i ytan
A861	Stenlyft	0,67	0,36			Tydligt		
A883	Lager	4,0	1,98	Ja	Ja	Tydligt	Ja	Rikligt med sten
A903	Stenlyft	1,49	0,97	Ja		Tydlig		
A982	Stenlyft	0,26	0,2	Ja		Tydlig		
A991	Stenlyft	0,93	0,67			Tydlig		
A1021	Stenlyft	0,38	0,33			Diffus		
A1036	Stenlyft	0,3	0,22			Diffus		
A1049	Stenlyft	0,76	0,59	Ja		Tydlig		Sten i ytan
A1092	Stenlyft	1,12	0,59			Tydlig		
A1155	Stenlyft	0,63	0,53			Tydlig		
A1370	Stenlyft	1,21	0,6	Ja		Tydlig		Sten i ytan
A1398	Stenlyft	1,0	0,56	Ja	Ja	Tydlig		Rel P2716, P2803
A1462	Stenlyft	1,52	0,47			Tydlig		
A1595	Lager	2,5	1,7	Ja		Diffust		Rel A481, A507, A519
A1800	Stenlyft							
A2324	Lager	7,5	2,5	Ja		Tydligt		Rel A3586, Rikligt med sten
A2378	Lager	3,0	2,5	Ja	Ja	Tydligt	Ja	Rikligt med sten; Rel A3467, A3491, A3522, A3513
A2884	Lager	1,46	2,5	Ja		Tydligt		Rikligt med sten
A3467	Stenlyft	1,5	(1,0)	Ja	Ja	Tydligt		Rel A2378, A3491
A3491	Stenlyft	0,85	(0,7)			Tydligt		Rel A3513, 3522, A2378
A3513	Stenlyft	0,24	0,21			Tydligt		Rel A2378, A3491
A3522	Stenlyft	0,32	0,27			Tydligt		Rel A2378, A3491
A3586	Lager	4,5	2,5	Ja		Tydligt		Rikligt med sten; Rel A2324

Bilaga 2. Fynd

Fyndnr.	Id	Material	Sakord	Vikt (g)	Antal	Kontext	Anmärkning
1	446	Flinta	Skivskrapa	29	1	2378	Senonflinta
2	1249	Flinta	Avslag	15	1	101	Senonflinta, retusch/bruksretusch
3	1879	Flinta	Avslag	18	1	883	Omvandlad, kalcifierad
4	1997	Flinta	Avslag	1	1	883	Kristianstadflinta, retusch (borr?)
5	2686	Flinta	Spån	14	1	2378	Kristianstadflinta, ryggat
6	3164	Flinta	Spån	-	1	2378	Kristianstadflinta, ca 8 cm långt; förkommet (finns dokumenterat på film)
9	3585	Metall	Öglespjut	32	1	100	Försedd med gul tejpbiter med texten "Märta"
10	3605	Metall	Bleck	1	1	100	Med 4 små hål
11	3606	Metall	Bleck	1	1	100	10 och 11 härrör troligen från samma föremål

Bilaga 3. Analysprotokoll vedartsanalys

Ulf Strucke, Riksantikvarieämbetet UV

Landskap:	Skåne	Socken	Valleberga
Fastighet:		RAÄ nr	154
Kategori:			
Analysid:	10670		
Anläggning:	1398	Stenkammargrav	Provrnr: PK2803
Vikt (g):	1,7	Analyserad vikt (g):	1,7
Fragment:	1	Analyserat antal:	1
Art:	Ask	Antal:	1
Material:			
Kommentar:			

Bilaga 4. Analysprotokoll ^{14}C -analys

Ångströmlaboratoriet, Uppsala

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Uppsala 2012-11-16

Bengt Söderberg
RAÅ, UV-Syd
Odlarevägen 5
226 60 LUND

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Valleberga, Skåne.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$	^{14}C age BP
Ua-30880	Ale AF1398 PK2803 (ask)	-22,0	3 996 $\pm$ 32

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Ingela Sundström

Ales stenar i nytt ljus

Under några oktoberdagar 2012 grävde arkeologer vid Riksantikvarieämbetet UV Syd ett provschakt strax invid skeppssättningen Ales stenar, i sydöstra Skåne. Målet var att försöka finna spåren efter en storstensgrav – en dös – som uppfördes på platsen för omkring 5 500 år sedan, långt innan skeppssättningens tillblivelse.

Tanken att vissa stenblock har hämtats från äldre monument för att återanvändas i skeppssättningen väcktes av Professor Emerita Märta Strömberg (†) i de sista artiklarna hon skrev om Ales stenar. Resultaten av en undersökning med georadar år 2006 gav uppslaget att undersöka denna möjlighet. I mätvärdena avtecknade sig nämligen konturerna efter vad som skulle kunna vara en dös, endast några tiotal meter från skeppssättningen.

I provschaktet framträdde avtryck efter stenblock som tagits bort. Undersökningsresultaten som redovisas i föreliggande rapport visar att det verkligen har funnits en dös helt nära platsen där Ales stenar så småningom skulle komma att uppföras.

